

**ДИСКРИМИНАЦИЈА НА ДЕЦАТА РОМИ,
МЕЃУНАРОДНА И ДОМАШНА РЕГУЛАТИВА,
НАЦИОНАЛНИ ПОЛИТИКИ И
ИНСТИТУЦИОНАЛНА ПОСТАВЕНОСТ
(АНАЛИЗА НА СЛУЧАИ ОД ТЕРЕН)**

**ДИСКРИМИНАЦИЈА НА ДЕЦАТА РОМИ,
МЕЃУНАРОДНА И ДОМАШНА РЕГУЛАТИВА,
НАЦИОНАЛНИ ПОЛИТИКИ И
ИНСТИТУЦИОНАЛНА ПОСТАВЕНОСТ
(АНАЛИЗА НА СЛУЧАИ ОД ТЕРЕН)**

Издавач:

НАЦИОНАЛЕН РОМСКИ ЦЕНТАР

ул. „Доне Божинов“ 11/5, 1300 Куманово

 тел/факс: 031 427 558

 info@nationalromacentrum.org

 www.nationalromacentrum.org

Автор:

Реџепали Чупи

Декември, 2018 година

Проектот „Спречување на дискриминација кон ромските деца“ е финансиран од страна на Европската унија.

Оваа публикација е изготвена со помош на Европската унија.

Содржината на публикацијата е единствена одговорност на Здружението на граѓани “Национален ромски центар” - Куманово (НРЦ) и партнерската организација Асоцијација за истражување, комуникации и развој “Паблик” - Скопје и на никаков начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на Европската Унија.

**ДИСКРИМИНАЦИЈА НА
ДЕЦАТА РОМИ,
МЕЃУНАРОДНА И ДОМАШНА
РЕГУЛАТИВА, НАЦИОНАЛНИ
ПОЛИТИКИ И ИНСТИТУЦИОНАЛНА
ПОСТАВЕНОСТ**

(АНАЛИЗА НА СЛУЧАИ ОД ТЕРЕН)

Извршно резиме

I Основни информации за извештајот

1. Предмет на извештајот	8
2. Цел на извештајот	8
3. Како беше спроведено испитувањето за собирање на податоци и информации за извештајот	9
3.1. Анализа на меѓународна и домашна законска регулатива, национални политики и институционална поставеност	9
3.2. Интервју со подгрантистите на проектот	9
3.3. Консултации со адвокатскиот тим на Националниот Ромски Центар	10

II Анализа на меѓународната регулатива

1. Меѓународна Конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација	11
2. Универзална декларација за човекови права	12
3. Конвенција за правата на детето	12
4. Конвенција за заштита од дискриминација во образованието (Конвенција на УНЕСКО)	13
5. Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права	13
6. Меѓународен пакт за граѓанските и политичките права на човекот и граѓанинот	14
7. Рамковна Конвенција за заштита на националните малцинства	14
8. Директивата 2000/43/ЕС од 29 јуни 2000 година за спроведување на принципот на еднаков третман на луѓето без разлика на нивната раса или етничко потекло	15
9. Европска Конвенција за заштита на човековите права и Протокол 12 кон ЕКЧП	16
10. Европска социјална повелба	17

III Анализа на домашната регулатива

1. Уставни одредби	18
2. Закон за спречување и заштита од дискриминација	19
3. Закон за заштита на децата	20
4. Закон за домување	21
5. Закон за просторно и урбанистичко планирање	21
6. Закон за постапување со бесправно изградени објекти	22
7. Закон за социјалната заштита	22
8. Закон за семејството	23
9. Закон за здравствената заштита	23
10. Закон за јавно здравје	25
11. Закон за заштита на правата на пациентите	25

12.Закон за основното образование	25
13.Закон за средното образование	26
14.Закон за високото образование	26
15.Закони за матична евиденција и останати закони	28
IV Национални политики	
1. Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014-2020	29
2. Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2016-2020	30
3. Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија (ревидирана 2010-2020 година)	32
4. Прирачник за спречување и заштита од дискриминација во воспитно образовниот систем	34
V Институционална поставеност	
1. Народен правобранител	35
2. Комисија за заштита од дискриминација	38
VI Анализа на идентификувани и процесуирани случаи на терен	
1. Социјална заштита	41
2. Добра и услуги	42
3. Здравствена заштита	44
4. Матична евиденција	45
5. Домување	46
6. Образование	47
7. Управни работи при Министерство за внатрешни работи	50
8. Резултати за предметите и случаите	50
9. Сумирани резултати вкупно по области	51
VII Заклучоци	52
VIII Препораки	56
Библиографија	59

На дискриминацијата како феномен и претходат стереотипите и предрасудите особено оние кои што ни се генерациски пренесувани и длабоко вкоренети како во системот така и во секој од нас индивидуално. Законската регулатива, непостоењето на функционални механизми и начинот на функционирање на системот и институциите во минатото многу придонесоа во поттикнувањето наместо за намалување на случаевите на дискриминација.

Сето тоа се рефлектираше и кај секој од нас поединечно како индивидуа во улога на дискриминиран односно дискриминатор.

Од 2010 година по донесување на законот за спречување и заштита од дискриминација овој феномен почна соодветно да се третира. Во јавноста се забележуваат се повеќе и повеќе реакции и претставки кон надлежните институции, но сепак тоа не е доволно. Системот за жал сеуште има многу слабости, а добар дел од граѓаните не се ни свесни дека на одреден начин се директно или индиректно дискриминирани.

Извештајот *“Дискриминација на децата Роми, меѓународна и домашна регулатива, национални политики и институционална поставеност - анализа на случаи од терен”* е една од активностите на проектот *“Спречување на дискриминација кон ромските деца”*, реализиран од Здружението на граѓани *“Национален ромски центар”* од Куманово во партнерство со Асоцијацијата за истражување, комуникации и развој *“Паблик”* од Скопје. Проектот е финансиски поддржан од Делегацијата на Европската унија во Скопје.

Во извештајот претставена е анализа на меѓународната регулатива и инструменти за заштита од дискриминација. Исто така направена е анализа и на домашното законодавство, анализа на националните политики и документи на дел од државните институции и прикажана и институционалната поставеност и механизмите за заштита од дискриминација.

Вкупно седум области¹ се презентирани во кои се идентификувани односно регистрирани случаи на дискриминација во кои деца Роми директно или индиректно се јавуваат како жртви.

Најголем број на случаи се регистрирани во делот на матичната евиденција поврзано со прашањето за лицата кои не се запишани односно регистрирани во матичната евиденција. Во овој дел се идентификува системска пречка за што Владата на Република Македонија неодамна има прифатено иницијатива на Народниот правобранител за измени и дополнувања на два клучни закони, Законот за вонпарнична постапка и Законот за матична евиденција.

Во областа образование сеуште е присутна појавата на сегрегација по етничка основа, особено кога станува збор за учениците Роми. Се констатира непочитување на реонизацијата за упис во основно образование од страна на општините кои сами ја

¹Социјална заштита, Социјална заштита, добра и услуги, здравствена заштита, матична евиденција, домување, образование и управни работи при Министерството за внатрешни работи.

носат преку нивните општински совети што директно придонесува кон сегрегација.

Состојбата со децата на улица е алармантра. Во извештајот презентирани се податоци на Народниот правобранител од 2015 година согласно кој од вкупно 233 регистрирани деца на улица, 229 односно 98.2% се припадници на ромската заедница.

Регистрирани се случаи на дискриминација и во областите домување и пристап до добра и услуги за што неодамна судот во Битола има донесено втора пресуда против базенот Довлеџик поради директна дискриминација и повреда на правото на еднаквост по етничка основа, боја на кожа и пол направена врз граѓани Роми.

Во анализирањето на домашната законска регулатива се констатира напредок во однос за заштита од дискриминација но и дека дел од законската регулатива прашањето на заштита од дискриминација воопшто го нема регулира.

Нивото на свест за препознавање и заштита од дискриминација е сеуште на ниско ниво, посебно кај жртвите припадници на ромската заедница, а исто така се истакнува и одредено ниво на недоверба кон институциите и органите надлежни за санкционирање на сторителите односно оние кои дискриминираат.

За надминување на констатираните состојби во врска со дискриминацијата кон ромските деца и воопшто, неопходно е домашната законската регулатива побрзо да се хармонизира односно усогласи со меѓународното право и обврските кои што државата ги има прифатено преку потпишувањето и ратификацијата на бројни меѓународни документи на Обединетите Нации, Советот на Европа и други организации и институции. Неопходни се измени и дополнувања во дел од домашното законодавство.

Клучно е исто така да се подобри и имплементацијата на националните политики и стратешките документи поврзани со темата.

Понатаму, континуирано да се работи на подигнување на свеста и капацитетите во институциите и кај граѓаните за заштитата од дискриминација. Потребни се дополнителни мерки и активности (од државата и граѓанскиот сектор) за охрабрување и поддршка на жртвите од дискриминација за пријавување, барање на заштита и одговорност за сторителите.

Дел од ромските граѓанските организации (посебно мрежата и подгрантистите на проектот) важно е да се профилираат и да работат на градење на нивните капацитети за континуирано следење на состојбите и соодветно да реагираат за одредени појави користејќи ги домашните и меѓународните инструменти што им се на располагање.

1. ПРЕДМЕТ НА ИЗВЕШТАЈОТ

Предмет на овој извештај се идентификуваните 104 случаи од терен од страна на *“Националниот ромски центар од Куманово”* (НРЦ во понатамошниот текст) заедно со мрежата² за заштита и спречување на дискриминација кон ромските деца, теренските фасцилитатори³, шесте⁴ подгрантисти и ромските активисти⁵ од општините Прилеп, Кичево, Штип, Куманово и Крива Паланка. Во овие случаи постојат основи и елементи за дискриминација на деца Роми и нивните семејства по различни основи.

За потребите на овој извештај, направена е анализа на меѓународната и домашната законска регулатива во однос на заштитата од дискриминација по различни основи во областите кои најчесто се јавуваат во идентификуваните случаи на терен.

Покрај ова, направена е анализа на националните политики и стратегии кои ги има донесено државата во поглед на борбата против дискриминација како и механизмите за превенција односно заштита од дискриминација. Претставена е институционална рамка односно поставеноста на системот за заштита од дискриминација на национално ниво.

2. ЦЕЛ НА ИЗВЕШТАЈОТ

Со цел да се обезбедат релевантни согледувања за сегашната ситуација со дискриминацијата врз ромските деца и нивните семејства и да се зајакнат напорите за застапување, овој извештај обезбедува темелна анализа на меѓународната и домашната регулатива, националните политики и стратегии, институционалната поставеност на системот и анализа на идентификуваните случаи од терен.

Покрај ова извештајот претставува и почетна точка за формулирање на предлози и решенија за постојните недостатоци во законодавството за заштита од дискриминација и заштита на човековите права.

За потребите на извештајот релевантни информации се извлечени од постојните ангажмани на проектните партнери во оваа област: мрежата за заштита и спречување на дискриминацијата кон ромските деца, теренските фасцилитатори, подгрантистите и ромските активисти кои работат во горе наведените општини.

²Мрежата е составена од ромски организации, ромски активисти и теренски фасцилитатори за потребите на проектот.

³Теренските фасцилитатори се лица ангажирани во проектот за идентификување на случаи на дискриминација на терен.

⁴Здружението за Перспективна интеграција и развој „Рома перспектив“ Прилеп - ЗПИР „Рома перспектив“, Организација на ромска младина „Бела Кула“ Кичево – ОРМ „Бела Кула“, Ромски Центар „Романо Вило“ Кочани - РЦ „Романо Вило“, Здружение на Ромите „Черења“ Штип – „Черења“, Ромска организација на жените од Македонија „Даја“ Куманово - РОЖМ „Даја“ и Ромски културен центар „Чирикља“ Куманово - РКЦ „Чирикља“.

⁵Ромските активисти се индивидуалци, лица вклучени во работата на проектот и мрежата за заштита и спречување на дискриминацијата кон ромските деца.

Собраните информации во овој извештај послужија во идентификувањето на главните области на дискриминација и најчестите дискриминаторски практики и во идентификувањето на недостатоците во домашното законодавство.

Заклучоците од анализата имаат исто така за цел да им укажат на надлежните институции во врска со недостатоците во регулативата и во примената на истата во делот на заштита од дискриминација како и да им овозможи на партнерите на проектот преглед на реалната состојба во врска со дискриминацијата и да ги поддржат нивните заложби за застапување.

3. Како беше спроведено испитувањето за собирање на податоци и информации за извештајот?

Испитувањето за собирање на податоци и информации во врска со предметот и целта на извештајот се спроведе на следниов начин:

3.1. Анализа на меѓународна и домашна законска регулатива, национални политики и институционална поставеност

Идентификувани беа одреден број на меѓународни и домашни закони и подзаконски акти кои се однесуваа на областите поврзани со случаите кои НРЦ заедно со сите вклучени страни ги открија на терен и истите ги документираа и процесуираа преку адвокатскиот тим на организацијата.

Од меѓународната регулатива анализирани се конвенции, декларации, резолуции, директиви и други документи на ООН, Совет на Европа, Европска Унија и други меѓународни институции и организации.

Анализирана е и домашната законска регулатива, во главно од областите поврзани со 104-те случаи идентификувани на терен. Дополнително, претставени се и дел од националните политики и стратегии кои се однесуваат на заштитата од дискриминација, како и институциите кои се одговорни за оваа област и тематика.

3.2. Интервју со подгрантистите на проектот

За потребите на извештајот, согласно методологијата, во процесот на собирањето на податоците и информациите, обработката и анализата на истите покрај вклученоста на сите страни⁶, организирано беше интервју со организациите кои се подгрантисти на проектот *“Спречување на дискриминација кон ромските деца”* преку свои претставници.

Интервју беше спроведено со следниве организации:

- *Здружение за Перспективна интеграција и развој „Рома перспектив“ Прилеп - ЗПИР „Рома перспектив“;*
- *Организација на ромска младина „Бела Кула“ Кичево - ОРМ „Бела Кула“;*

⁶Мрежата за заштита и спречување на дискриминација кон ромските деца, теренските фасцилитатори, подгрантистите и ромските активисти.

- Ромски центар „Романо вило“ Кочани - РЦ „Романо вило“;
- Здружение на Ромите „Черенџа“ Штип - „Черенџа“;
- Ромска организација на жените од Македонија „Даја“ Куманово - РОЖМ „Даја“;
- Ромски културен центар „Чирикџа“ Куманово - РКЦ „Чирикџа“.

Покрај интервјуто, со сите вклучени страни се одржа и заедничка средба на која се разговараше околу предизвиците со кои тие се соочуваа на терен во процесот на идентификација, документирање и процесуирање на случаите на дискриминација. Исто така се споделија и искуства во врска со одредени случаи и се дефинираа потребите на мрежата, организациите и нивните членови во врска со адресирањето на прашањето на заштита од дискриминација за во иднина.

Одреден дел од дискусиите и искуствата од терен како и потребите кои беа дискутирани се составен дел на извештајот подолу.

3.3. Консултации со адвокатскиот тим од Националниот Ромски Центар

Адвокатскиот тим на НРЦ во текот на процесуирањето на случаите од терен даде значаен придонес за нивно успешно решавање. Исто така од голема важност и значење беше и нивната поддршка и вклученост преку директните консултации во процесот на пишувањето на извештајот.

АНАЛИЗА НА МЕЃУНАРОДНАТА РЕГУЛАТИВА

1. Меѓународна Конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација

Изразот “[р]асна дискриминација” во член 1 од оваа конвенција се однесува на секое разликување, исклучување, ограничување или давање првенство што се заснова врз расата, бојата, претците, националното или етничкото потекло што имаат за цел или за резултат да го нарушат или да го компромитираат признавањето, уживањето или вршењето, подеднакви услови, на правата на човекот и основните слободи на политичко, економско, социјално и културно поле или во секоја друга област на јавниот живот”.

Во врска со расната дискриминација, “[д]ржавите членки се обврзуваат да ја забранат и да ја укинат истата во сите нејзини форми и да му гарантираат на секој право на еднаквост пред законот без разлика на расата, бојата или националното или етничкото потекло, особено во поглед на уживањето на неколку наброени права.” (член 5 според основните обврски наведени во членот 2).

Во врска со неколку права кои се предмет на овој извештај, конвенцијата за заштита од дискриминација ја регулира на неколку начини.

Од аспект на домувањето, правото на секое лице на сопственост како поединци или во заедница и правото на наследување се предвидени во гореспоменатиот член (5), под г), други граѓански права, точка 5 и 6, а додека пак правото на стан е предвидено во истиот дел под д) економски, социјални и културни права, под точка 3.

Пристапот до јавни објекти и угостителски услуги е предвиден под точка г), каде што стои дека правото на пристап на сите места и служби, наменети на јавната употреба, како што се превоз, хотели, ресторани, кафеани, приредби и паркови е гарантиран.

Исто така со Конвенцијата државите членки во член 7 се обврзуваат да преземат итни и ефикасни мерки, особено во областа на наставата, воспитувањето, културата и информациите со цел за борба против предрасудите што водат кон расна дискриминација и помагање на разбирањето, толеранцијата и пријателството помеѓу народите, расните или етничките групи, како и унапредување на целите и принципите на Повелбата на Обединетите нации, Универзалната декларација за правата на човекот, Декларацијата на Обединетите нации за укинување на сите форми на расна дискриминација и оваа конвенција.

Имплементацијата на Конвенцијата за елиминација на сите форми на расна дискриминација ја следи Комитетот за елиминација на расната дискриминација (CERD) како тело на независни експерти.

2. Универзална декларација за човекови права

Во член 2 од декларацијата прецизирано е дека “[с]ите права и слободи прогласени во оваа Декларација му припаѓаат на секое лице без разлика во поглед на расата, бојата на кожата, полот, јазикот, вероисповедта, политичкото или друго мислење, националното и општественото потекло, имотната состојба, раѓањето или било кои други услови”.

Понатаму во член 7 следува дека сите се еднакви пред законот и имаат право, без каква било дискриминација, на еднаква заштита од каква и да е дискриминација, која е во спротивност на оваа Декларација и од какво и да е поттикнување на таква дискриминација.

За областа домување член 17, став 1 предвидува дека, “[с]екој има право да поседува имот, сам, а и во заедница со други”, а во став 2 се наведува дека, никој не смее да биде произволно лишен од својот имот.

Правото на соодветно домување посебно е нагласено на конференцијата на ООН одржана во Истанбул во 1996 година (ХАБИТАТ II). Таму на државите им е наложено да изработат планови за делување, кои ја вклучуваат и обврската да се интервенира во насока на помош на населението за решавањето на станбеното прашање.

Социјалното осигурување и правото на здравствена заштита се опфатени со членовите 22 и 25. Во членот 25 во точка 2 во делот на социјалната заштита посебно се издвојуваат мајките и децата кои имаат право на посебна нега и помош како и еднаква социјална заштита.

3. Конвенција за правата на детето

Во член 2, став 1, од Конвенцијата се наведува дека “[Д]ржавите членки на оваа Конвенција ќе ги почитуваат и ќе ги обезбедуваат правата на секое дете содржани во Конвенцијата под нивна јурисдикција без каква било дискриминација и без оглед на раса, боја на кожа, пол, јазик, вероисповед, политичко или друго убедување, национално, етничко или социјално потекло, имотна состојба, неспособност, раѓање или друг статус на детето или неговиот родител или законски старател”.

Понатаму во истиот член во став 2, Државите членки предвидено е да ги преземат сите потребни мерки за да ја обезбедат заштитата на детето од сите форми на дискриминација или казни засновани на статусот, активностите, изразеното мислење или убедување на родителите, законските старатели или членовите на семејството на детето.

Во останатите членови од Конвенцијата регулирана е заштитата од страна на институциите во врска со правата на децата, нивниот развој и спречување на нивна злоупотреба во најразлични форми.

Прецизирани се обврските на родители, како и обезбедувањето на образование, социјална и здравствена заштита и други права.

4. Конвенција за заштита од дискриминација во образованието (Конвенција на УНЕСКО)

Оваа конвенција во член 1 под терминот дискриминација го опфаќа “[с]екое разликување, исклучување, ограничување или давање предност врз основа на раса, боја на кожа, пол, вера, политички или други уверувања, национално или социјално потекло, економски статус или раѓање, со цел да ги оневозможи или наруши правата на еднаквост во третманот и образованието особено во:

- Оспорување на било кое лице или група пристап до сите видови и нивоа на воспитание и образование;
- Ограничување на било кое лице или група на низок воспитно образовен стандард;
- Воспоставување или одржување посебни образовни системи или институции за лица или групи, со одредбите од член 2 од Конвенцијата и
- Нанесување на кое било лице или група услови што се некомпатибилни со човековото достоинство”.

Со член 3 од Конвенцијата со цел да се елиминира и да се спречи дискриминација во смисла на оваа Конвенција, државите членки се обврзуваат со закон да обезбедат прием на учениците во образовните институции без дискриминација и да се спречи во било која форма на државна помош за училиштата, ограничување или предност врз основа на припадноста на учениците на некоја одредена група.

Државите членки во член 5, став 1, точка 3 од Конвенцијата се согласуваат националните малцинства да имаат право да го употребуваат својот јазик во наставата, но тоа да не ги спречува во разбирањето на културата и јазикот на заедницата во целина, потоа стандардот на образование да не е помал од општиот стандард пропишан од надлежните органи и присуството на ваков вид на настава да не е задолжително.

5. Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права

Во овој меѓународен документ во член 2 став 2 се наведува дека: “[д]ржавите договорнички на овој Пакт се обврзани да гарантираат дека правата прогласени во него ќе бидат остварувани без било каква дискриминација заснована врз раса, боја на кожата, пол, јазик, вероисповед, политичко или било какво друго мислење, национално или општествено потекло, имот, раѓање или некоја друга положба”.

Правото на социјално обезбедување кое го вклучува и социјалното осигурување е гарантирано во член 9. Државите понатаму во член 10, став 1 се обврзуваат да обезбедат поширока заштита и помош на семејството, а во став 3 се предвидуваат посебни мерки за заштита и помош на младите без каква и да е дискриминација (вклучувајќи ја и етничката).

Во Генералниот Коментар бр.4 од овој Пакт, Комитетот за економски, социјални и културни права на Организацијата на обединетите нации го дефинира поимот адекватно домување како правна сигурност во домувањето.

Прашањето на домување опфатено е во член 11 став 1, во кој државите договорнички на овој Пакт му го признаваат правото на секое лице на животен стандард доволен за него и неговото семејство, подразбирајќи ја тука и соодветната исхрана, облекување и домување, како и постојано подобрување на животните услови.

Во документот понатаму во член 12, став 1, државите го гарантираат правото на секое лице на најдобро физичко и ментално здравје, а во истиот член во став 2, точка г), државите се обврзуваат да создаваат услови за обезбедување лекарски услуги и помош за сите во случај на болест.

Со член 13 се гарантира и правото на образование. Државите страни на овој Пакт се согласни образованието да го насочуваат кон целосен развој на човечката личност и достоинство како и кон зајакнување на почитувањето на човековите права и слободи.

6. Меѓународен пакт за граѓанските и политичките права на човекот и граѓанинот

Во однос на заштитата од дискриминација во член 2 е прецизирано дека, “[Д]ржавите-страни на овој Пакт се обврзуваат да ги почитуваат и да им ги гарантираат на сите што се наоѓаат на нивната територија и кои потпаѓаат под нивна надлежност, правата признати од овој Пакт, без оглед особено на расата, бојата, полот, јазикот, верата, политичкото или друго мислење, националното или социјалното потекло, имотната состојба, раѓањето или секоја друга околност”.

Членот 24 ги обврзува државите-страни на секое дете без дискриминација врз основа на раса, боја на кожа, пол и други основи да му овозможат заштита согласно неговиот статус на малолетник.

Понатаму членот 26 прецизира дека, “[с]ите лица се еднакви пред законот и имаат право без никаква дискриминација на подеднаква заштита пред истиот. Во таа смисла, законот мора да ја забранува секоја дискриминација и да им осигура на сите лица подеднаква и успешна заштита против секоја дискриминација, особено во поглед на расата, бојата, полот, јазикот, верата, политичкото или друго убедување, националното или социјалното потекло, имотната состојба, раѓањето или секоја друга состојба”.

7. Рамковна Конвенција за заштита на националните малцинства

Во делот II член 4 од Конвенцијата, страните се обврзуваат да му го гарантираат на секој припадник на национално малцинство правото на еднаквост пред зако-

нот и еднаква законска заштита. Во тој поглед, се забранува секаква дискриминација заснована врз припадноста кон национално малцинство. Исто така страните се обврзуваат, доколку е потребно, да донесат соодветни мерки за унапредување, во сите области на економскиот, општествениот, политичкиот и културниот живот, на целосна и ефикасна еднаквост меѓу припадниците на националното малцинство и припадниците на мнозинството. Во тој поглед тие се должни да водат сметка за специфичните услови на припадниците на националните малцинства. Мерките прифатени согласно став 2 од овој член не се сметаат за акт на дискриминација.

Страните исто така се обврзуваат според член 6 од Конвенцијата да го поттикнуваат духот на толеранција и меѓукултурен дијалог, да преземаат ефикасни мерки за унапредување на взаемното почитување и разбирање, за соработката помеѓу сите лица кои живеат на нивна територија, без оглед на нивниот етнички, културен, јазичен или верски идентитет, посебно во областа на образованието, културата и медиумите.

Страните се обврзуваат и за преземање на соодветни мерки за заштита на лицата кои би можеле да бидат жртви на закани или акти на дискриминација, непријателство или насилство поради нивниот, етнички, културен, јазичен или верски идентитет.

8. Директивата 2000/43/ЕС од 29 јуни 2000 година за спроведување на принципот на еднаков третман на луѓето без разлика на нивната раса или етничко потекло

Врз основа на член 13 од Договорот од Амстердам, Советот во 2000 година ја усвои Директивата 2000/43/ЕС со која непосредно се уредуваат прашањата на забрана на дискриминациско однесување и заштита од дискриминација. Оваа директива се однесува на дискриминација врз основа на расно или етничко потекло. Овој инструмент е еден од ретките кои етничката припадност или потекло го наведуваат како посебна основа за дискриминација.

Целта на оваа Директива е да утврди рамка за борба против дискриминацијата врз основа на расата или етничкото потекло, со цел во земјите-членки да се применува принципот на еднаков третман (член 1).

Во член 2 е определен концептот на дискриминација според кој принципот на еднаков третман означува дека не треба да има било директна или индиректна дискриминација врз основа на расата или етничкото потекло. Во став 2 под алинеја а и алинеја б, за директна дискриминација се смета дека се случила кога едно лице се третира понеповолно во однос на друго, било или би било третирано на таков начин во слична ситуација заради неговата раса.

Во овој дел дефинирано е и вознемирувањето кое се смета за форма на дискриминација, доколку непожелно однесување, поврзано со расата или етничкото потекло, се случува со цел да се наруши достоинството на личноста и за да се создаде застрашувачка, непријателска, понижувачка или насилна средина. Во тој контекст, концептот на вознемирување може да се дефинира во согласност со националното законодавство и пракса на земјите-членки.

Понатаму во точка 12 од директивата наведено е следново: “[з]а да се осигура развојот на демократски и толерантни општества кои дозволуваат учество на сите лица, без разлика на расата или етничкото потекло, конкретната дејност во областа на дискриминацијата, основа на раса или етничко потекло, треба да го надмине пристапот до дејностите за вработените лица или самовработените лица и да ги опфатат областите како што се образование, социјална заштита, вклучувајќи социјално и здравствено осигурување, социјални придобивки и пристап до и обезбедување на добра и услуги”.

Во рамките на овластувањата, пренесени на Заедницата, оваа Директива се однесува на сите лица од јавниот и приватниот сектор, вклучувајќи ги јавните органи, во однос на *inter alia* образованието како и пристапот кон сите видови на професионално насочување.

Директивата за расна еднаквост забранува дискриминација во образованието на сите нивоа, вклучувајќи основни, средни училишта и универзитети. Ова се однесува на третманот на студентите и учениците и вклучува вознемирување, упис во училиште, пристап до поволности, средства или услуги, суспендирање и исклучување од образовната установа.

9. Европска Конвенција за заштита на човековите права и Протокол 12 кон ЕКЧП

Европската Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи во член 14 наведува дека уживањето на правата и слободите, признати со оваа Конвенција, треба да се обезбеди без никаква дискриминација заснована врз пол, раса, боја на кожата, јазик, вера, политичко или друго мислење, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, материјална положба, потекло по раѓање или друг статус.

Протоколот 1 кон Конвенцијата во член 2 кој се однесува на правото на образование прецизира дека “[н]икому не може да му се одземе правото на образование. Во своето дејствување во областа на образованието и наставата, државата ги почитува правата на родителите да обезбедат образование и настава во согласност со своите верски и филозофски убедувања”.

Додека пак во Протокол 12 кон ЕКЧП во член 1 општа забрана на дискриминација, се наведува дека, “[у]живањето на секое право предвидено со закон ќе биде обезбедено без дискриминација врз било која основа како пол, раса, боја, јазик, религија, политичко или друго мислење, национално или социјално потекло, поврзаност со национално малцинство, имот, раѓање или друг статус и дека никој не смее да биде дискриминиран од страна на јавен орган по било која основа” наведена во став 1 од овој член.

10. Европска социјална повелба

Имајќи предвид дека во согласност со одредбите од Европската социјална повелба која беше отворена за потпишување во Торино на 18 октомври 1961 година и протоколите кон Повелбата, земјите членки на Советот на Европа се согласни да им ги обезбедат на своите граѓани социјалните права наведени во документот со цел подобрување на нивниот животен стандард и нивната социјална благосостојба.

Во член 11 од документот се гарантира правото на здравствена заштита со кое страните договорнички се обврзуваат да ги елиминираат во рамки на можното причините за слабото здравје, да формираат посебни стручни служби за консултации и едукација со цел подобрување на здравјето и спречување на разни епидемии, ендемии и други болести во рамки на можното.

Следниот член 12 од повелбата го гарантира правото на социјално осигурување. Ова право предвидува воспоставување на системи на социјално осигурување кои постепено ќе го подигнуваат на повисоко ниво. Точка 4 од истиот член го регулира воспоставувањето на билатерални и мултилатерални договори преку кои ќе се гарантира еднаков третман меѓу граѓаните во користењето на овие услуги без оглед на чија територија ќе се најдат од договорните страни.

Понатаму, член 30 од Повелбата го регулира правото на заштита од сиромаштија и социјална исклученост наведувајќи дека: “[с]о цел да се обезбеди ефикасно остварување на правото на заштита од сиромаштија и социјална исклученост, страните се обврзуваат:

а) да преземат мерки во рамки на еден целокупен и координиран пристап за промовирање на ефикасен пристап на лицата и нивните семејства кои живеат или се во ризик да живеат во состојба на социјална исклученост или сиромаштија, до вработување, домување, обука, образование, култура и социјална и медицинска помош и

б) да ги разгледуваат овие мерки со цел нивно прилагодување доколку е потребно”.

Член 31 пак од Повелбата го регулира правото на домување и во него е наведено: “[С]о цел да се обезбеди ефикасно остварување на правото на домување, страните-договорнички се обврзуваат да преземат мерки кои имаат за цел: да го унапредат пристапот до домување со соодветен стандард, да го спречат и намалат бездомништвото со цел негово постепено елиминирање и да ја направат пристапна цената на домување за лицата кои немаат соодветни ресурси”.

Дополнително, во членот Е од Дел 5 од Повелбата е наведена обврската на договорните страни да го обезбедат уживањето на правата од Повелбата без било каква дискриминација врз основа на *inter alia* расата под што е опфатена и етничката припадност.

АНАЛИЗА НА ДОМАШНАТА РЕГУЛАТИВА

1. Уставни одредби

Уставот на Република Македонија во член 8 ги набројува темелните вредности на уставниот поредок меѓу кои се и основните права и слободи на човекот и граѓанинот признати со меѓународното право и утврдени со Уставот, слободно изразување на националната припадност, владеењето на правото, правната заштита на сопственоста, слободата на пазарот и претприемништвото, како и почитувањето на општо прифатените норми на меѓународното право.

Понатаму во член 9 се гарантира правото на еднаквост на сите граѓани независно од *inter alia* расата, бојата на кожата, националното потекло. Етничката припадност не е изречно спомената, но истата е опфатена под поимите раса и национално потекло.

Согласно горенаведеното, еднаквоста и заштитата од дискриминација на граѓаните е гарантирана по повеќе основи вклучувајќи ја и етничката припадност.

Во член 34 од Уставот се наведува дека граѓаните имаат право на социјална сигурност и социјално осигурување утврдени со закон. Понатаму во член 35 прецизирано е дека “[Р]епубликата се грижи за социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаните согласно со начелото на социјална праведност”. Во истиот член се гарантира и правото на помош на немоќните и неспособните за работа граѓани.

Правото на здравствена заштита е регулирано во членот 39 согласно кој му следува на секој граѓанин, а граѓанинот пак е должен да го чува и унапредува сопственото здравје и здравјето на другите.

Уставот понатаму во член 44 го предвидува правото на образование. Ова право е со општа намена и предвидува дека секој [вклучително и лицето со различна етничка припадност] има право на образование. Дополнително, се неведува дека секому, подеднакви услови му е достапно образованието.

Од уставните одредби за основот етничка припадност важен е амандманот VIII кој со точката 1 го замени постоечкиот член 48. Имено со амандманот VIII се прецизира дека припадниците на заедниците имаат право слободно да го изразуваат, негуваат и развиваат идентитетот и особеностите на своите заедници. Државата им ја гарантира заштитата на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на сите заедници.

Тие имаат право да основаат културни, уметнички, образовни институции, како и научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет. На крајот од овој амандман, се гарантира и правото на припадниците на заедниците на образование на свој мајчин јазик утврдено со закон, а во училиштата каде наставата се одвива на друг јазик, се изучува и македонскиот јазик.

2. Закон за спречување и заштита од дискриминација

Во членот 3 од законот наведени се основите за дискриминација, според кои: „[С]е забранува секоја директна или индиректна дискриминација, повикување и поттикнување на дискриминација и помагање во дискриминаторско постапување врз основа на пол, раса, боја на кожа, род, припадност на маргинализирана група, етничка припадност, јазик, државјанство, социјално потекло, религија или верско уверување, други видови уверувања, образование, политичка припадност, личен или општествен статус, ментална и телесна попреченост, возраст, семејна или брачна состојба, имотен статус, здравствена состојба или која било друга основа која е предвидена со закон или со ратификуван меѓународен договор”.

Законот ги забранува сите форми на дискриминација извршени од страна на физички и правни лица како во јавниот така и во приватниот сектор, помеѓу другото и во областа на образованието (член 4 став 1 точка 2). Во овој закон, забраната на дискриминација го опфаќа целиот образовен процес, од предшколска возраст па се до високо образование, не правејќи разлика помеѓу државните и приватните образовни институции.

Понатаму членот 4 ја регулира примената на овој закон, а под точка 3 е опфатена социјалната сигурност, вклучувајќи го и подрачјето на социјална заштита, пензиско и инвалидско осигурување, здравствено осигурување и здравствена заштита. Домувањето е опфатено под точка 5.

Дискриминацијата во обезбедувањето на добра и услуги е регулирана во член 11 од законот во кој е предвидено „[д]ека оневозможувањето или ограничувањето на користењето на добра и услуги на лице или група на лица по некој од основите наведени во членот 5, точка 3 од овој закон претставува дискриминација”.

Афирмативните мерки се наведени во член 13 и според истиот “[н]ема да се сметаат за дискриминација афирмативните мерки преземени од органи на државната управа, органи на единиците на локалната самоуправа, други органи и организации кои вршат јавни овластувања, јавни установи или од страна на физички или правни лица, констатирани како оправдани во минатото, сегашноста или во иднина, а кои можат да се преземаат се додека не се постигне потполна фактичка еднаквост:

1) во корист на лице, група на лица или заедница, со цел да се елиминираат или да се намалат фактичките нееднаквости, ако разликувањето е оправдано и пропорционално на целта, и со цел да се обезбеди нивен природен развој и ефективно постигнување на нивното право на еднакви можности во споредба со други лица, групи на лица или заедници и

2) афирмативните мерки кои имаат за цел заштита на маргинализираните групи, со цел да се елиминираат или да се намалат фактичките нееднаквости, ако разликувањето е оправдано и пропорционално на целта и со цел да се обезбеди нивен природен развој и ефективно постигнување на нивното право на еднакви можности во споредба со други лица, групи на лица или заедници”.

Во членовите 14 - 15 предвидени се исклучоците од дискриминацијата, а за лицата со различна етничка припадност се однесуваат следниве: при спроведување на посебните мерки од кои имаат корист лицата или групите кои се во понеповолна положба настаната врз која било дискриминациска основа, со цел за изедначување на нивните можности, сè додека тие мерки се потребни (член 14 став 1 точка б); при спроведување на мерки за заштита на посебноста и идентитетот на лицата кои припаѓаат на етнички, религиозни или јазични малцинства и нивното право да го негуваат и развиваат сопствениот идентитет индивидуално или во заедница со другите членови на нивната група и поттикнуваат услови за унапредување на тој идентитет (член 14 став 1 точка 8); и мерките во областа на образованието и обуката кои треба да обезбедат учество на лицата од етничките малцинства додека тие мерки се неопходни (член 15 став 1 точка 9).

3. Закон за заштита на децата

Со овој закон се уредува системот, организацијата и начинот на обезбедување заштита на децата.

Според член 2, став 2 од Законот, заштитата на децата се остварува со обезбедување услови и ниво на животен стандард што одговара на физичкиот, менталниот, емоционалниот, моралниот и социјалниот развој на децата.

Во членот 4 дефинирани се принципите согласно кои се врши примената на одредбите на овој закон, а тие се однесуваат на заштитата на правото на живот и развој на детето, заштитата на најдобриот интерес на детето, обезбедување на минимум стандард за секое дете подеднакви услови, исклучување на каква било форма на дискриминација, почитување на правото на детето на слобода и безбедност на личноста, на сопствено мислење и слободно изразување, здружување и образование, услови за здрав живот и остварување на други социјални права и слободи на детето.

Како права на заштита во законот во член 6 се прецизирани, детскиот и посебниот додаток, еднократната парична помош за новороденче, партиципацијата и родителскиот додаток за дете. Поврзано со ова според член 10 правата на децата се лични и не можат да се пренесуваат. Правата кои што се состојат во парични примања не може да бидат предмет на извршување.

Законот прашањето на заштита од дискриминација го има регулирано во член 12, став 1 според кој се забранува секоја форма на дискриминација врз основа на расата, бојата на кожата, полот, јазикот, вероисповедта, политичкото или друго убедување, националното, етничкото или социјалното потекло, културната или друга припадност, имотната состојба, онеспособеноста, раѓањето или друг статус на детето или на неговиот родител или законски старател.

Во став 7 од истиот член секој граѓанин се обврзува да пријави пред надлежен орган каква било форма на дискриминација, злоупотреба и искористување на дете веднаш по стекнувањето на сознание за настанот.

Понатаму членот 13, став 1, забранува секаков вид на директна или индиректна дискриминација и малтретирање во остварување на правата и облиците на заштита на децата утврдени со овој закон.

Таа забрана според став 2 се однесува на сите установи за социјална заштита и социјална сигурност кои решаваат за правата утврдени со закон, јавните установи за деца основани од Владата на Република Македонија, јавните установи за деца основани од општина, општините во градот Скопје, градот Скопје и приватните установи за деца основани од правни и физички лица, правно лице запишано како агенција за давање услуги за чување и нега на деца од предучилишна возраст, како и физичко лице кое врши одредени работи од дејноста згрижување и воспитување на деца како професионална дејност.

4. Закон за домување

Предмет на овој закон е уредувањето на видовите на објекти во домувањето, управувањето со станбените згради, односите меѓу сопствениците на посебните делови и трети лица, заедницата на сопствениците, евиденцијата на становите, закупничките односи во домувањето, начинот на управување и одржување на објектите, правата и обврските на Републиката, општините, општините во градот Скопје и градот Скопје во домувањето, инспекцискиот и управниот надзор и други прашања од областа на домувањето (член 1).

Генерално во законот за домување изостанува регулацијата на принципот на недискриминација по етничка или било која друга основа но правна заштита за граѓаните е обезбедена во законот за спречување и заштита од дискриминација.

5. Закон за просторно и урбанистичко планирање

Законот за просторно и урбанистичко планирање ги уредува условите и начинот на системот на просторното и урбанистичкото планирање, видовите и содржината на плановите, изработувањето и постапката за донесување на плановите, спроведувањето на истите, како и надзорот и останатите прашања од областа на просторното и урбанистичкото планирање (член 1).

Законот за просторно и урбанистичко планирање е особено важен во областа на домувањето но никаде прецизно не е регулирано прашањето за недискриминација и еднаков третман по однос на темата и прашањата кои што ги регулира истиот.

Овој закон е посебно важен имајќи ја предвид ситуацијата на терен, особено со населбите кои се без основна инфраструктура и пристап до комунални услуги и дивите депонии нагласувајќи ја тука состојбата со домување на ромското население како најзасегнато.

6. Закон за постапување со бесправно изградени објекти

Во 2011 година стапи во сила законот за постапување со бесправно изградени објекти кој што наиде на голем интерес кај граѓаните и претставниците на локалната самоуправа имајќи предвид дека голем број на граѓани ги немаа правно регулирано своите објекти и живеалишта.

Со овој закон се уредуваат условите, начинот и постапката за евидентирање, утврдување на правен статус и санкционирање на бесправно изградените објекти (член 1).

Постапката за утврдување на правен статус на бесправен објект ја спроведуваат органот на државната управа надлежен за вршење на работите од областа на уредувањето на просторот и единиците на локалната самоуправа (член 4, став 1).

По донесувањето на законот во 2011 година, се направија 10 измени и дополнувања на истиот и рокот за поднесување на барање за утврдување на правен статус беше продолжуван со цел да им се излезе во пресрет на потребите на граѓаните.

Позитивно е тоа што најранливата категорија на граѓани кои се корисници на социјална помош не плаќаат надоместок за утврдување на правен статус на бесправен објект (Член 20, став 8).

Како и во останатите гореспоменати закони така и во овој закон недостасува експлицитното регулирање на феноменот на дискриминација при имплементацијата и спроведувањето на законот од страна на надлежните институции.

7. Закон за социјалната заштита

Остварувањето на социјалната заштита во Република Македонија се заснова на Законот за социјална заштита, Законот за семејство, Законот за превенција и спречување на семејно насилство, Законот за вработување на инвалидни лица, Законот за употреба на знаковниот јазик, Законот за инвалидски организации, Законот за цивилни инвалиди од војната, кривично правните прописи и други закони и подзаконски акти, со кои се уредени правата и услугите од социјалната заштита⁷.

Со Законот за социјална заштита се уредуваат системот и организацијата на социјалната заштита, правата од социјалната заштита, финансирањето и постапката на остварување на правата од социјалната заштита (член 1).

Во членот 2 законот ја дефинира социјалната заштита како систем на мерки, активности и политики кои треба да спречат и да придонесат во надминувањето на основните социјални ризици на кои може да бидат изложени граѓаните во текот на животот. Исто така и за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост.

Законот за социјална заштита во член 20 наведува дека “[с]е забранува дирек-

⁷Програма за остварување на социјалната заштита за 2015 година (Сл.Весник на РМ 202/2014)

тна и индиректна дискриминација врз основа на пол, раса, боја на кожа, национална, етничка, социјална, политичка, верска, културна, јазична, имотна и општествена припадност, онеспособеност и потекло во остварувањето на првата од социјална заштита утврдени со законот”.

Во следниот член 21 под став 2, за индиректна дискриминација ќе се смета кога навидум постои неутрална одредба критериум или пракса која го става барателот или пак корисникот на социјална заштита во понеповолна положба од останатите баратели на овие услуги само заради неговиот пол, раса, боја на кожа, национална, етничка, социјална, политичка, верска, културна, јазична, имотна и општествена положба, онеспособеност и потекло.

Барателот или корисникот на социјална заштита согласно член 22 од законот во случаите на дискриминација од член 20 и 21 има право да бара заштита од надлежен орган.

Доколку во судска постапка се утврди дека со барателот или корисникот на социјална заштита е постапувано спротивно на одредбите на член 20 и 21 на овој закон, барателот или корисникот на социјална заштита има право да бара надомест на штета, од сторителот на дискриминацијата.

Позитивен аспект во овој закон е што етничката припадност е експлицитно наведена како можна основа за дискриминација во остварувањето на правата од областа на социјалната заштита кои се регулирани со истиот.

8. Закон за семејството

Со законот за семејство се уредуваат бракот и семејството, потоа односите во бракот и семејството, одредени облици на посебна заштита на семејството, семејното насилство, посвојувањето, старателството, издржувањето како и постапката пред судот во брачните и семејните спорови и на крај постапката за изрекување на привремена мерка за заштита од семејно насилство (член 1).

Во законот нема одредби кои упатуваат на заштита од дискриминација во остварувањето на правата од оваа област генерално ниту пак по етничка припадност како основа. Заштитата се обезбедува преку законот за спречување и заштита од дискриминација.

9. Закон за здравствената заштита

Со законот за здравствена заштита во членот 1 се утврдени прашањата кои ги регулира истиот. Прашањата кои што се регулирани се однесуваат на системот и организацијата на здравствената заштита и вршењето на здравствената дејност, загарантираните права и утврдените потреби и интереси на државата во обезбедувањето на здравствената заштита, здравствените установи, вработувањето, правата и должностите, одговорноста, евалуацијата, престанокот на вработувањето, заштитата и одлучувањето за правата и обврските на здравствените работници и здравствените со-

работници, квалитетот и сигурноста во здравствената дејност, коморите и стручните здруженија, рекламирањето и огласувањето на здравствената дејност, вршењето на здравствена дејност во вонредни услови и надзорот над вршењето на здравствената дејност.

Во членот 2, став 1 законот за здравствена заштита опфаќа еден систем на општествени и индивидуални мерки, активности и постапки кои се насочени кон зачувување и унапредување на здравјето, спречување, рано откривање и лекување на болести, како и здравствена нега и рехабилитација.

Во делот на човекови права и вредности во здравствената заштита, законот во член 4, став 1 прецизира, “[с]екој граѓанин има право да ја остварува здравствената заштита со почитување на највисокиот можен стандард на човековите права и вредности, односно има право на физички и психички интегритет и на безбедност на неговата личност, како и на почитување на неговите, морални, културни, религиозни и филозофски убедувања”.

Едно од начелата на здравствената заштита е и начелото на правичност. Ова начело во член 9 од законот прецизира дека истото се остварува со забрана на дискриминација при укажувањето на здравствената заштита по однос на раса, пол, старост, национална припадност, социјално потекло, вероисповед, политичко или друго убедување, имотна состојба, култура, јазик, вид на болест, психички или телесен инвалидитет.

10. Закон за јавно здравје

Со овој закон се уредуваат основните функции на јавното здравје, системот по кој функционира, како и финансирањето на истиот (член 1).

Овој закон како и сите други има свои цели кои тука се прецизирани во членот 2, меѓу кои наведени се следниве: зачувување и унапредување на здравјето на населението, спроведување на основните функции и задачи на јавното здравство, унапредување и јакнење на соработката помеѓу институциите на централно и локално ниво, како и спроведување на меѓународните правила од оваа област.

Понатаму во членот 3 од законот објаснето е значењето на неколку поими од кои за нас во овој извештај важни се следниве:

- Во точка 1 дефиниран е поимот “Јавно здравје” што претставува систем од знаења и вештини за спречување на болести, продолжување на животот и унапредување на здравјето;
- Во точка 12 објаснет е поимот “Национална годишна програма за јавно здравје” како стандарден пакет на мерки и активности кои ги спроведуваат Институтот и центрите за јавно здравје во Република Македонија, и
- Во точка 14 под поимот “Нееднаквости” се подразбира нарушена рамнотежа во распределување на ресурсите и достапноста на услугите меѓу различни групи на население, без оглед на тоа дали разликите потекнуваат од местото на живеење или различното национално и социјално потекло или имотна положба.

Во точката 14 националното и социјалното потекло на населението се споменува како основа која не смее да биде причина за нееднаквост во распределувањето на ресурсите и достапноста на услугите за граѓаните.

Други одредби кои директно се однесуваат на заштитата од дискриминација во остварувањето на правата од законот за јавно здравје има во членот 16 кој се однесува на принципите врз кои функционираат Институтот и центрите за јавно здравје.

Во точка 5 како еден од принципите кои што се наведени е и преземањето на интервенции кои нема да ги дискриминираат поединците по основа на раса, пол или различно национално и социјално потекло или имотна положба, верско уверување, сексуална ориентација или статус на лице со посебни потреби.

11. Закон за заштита на правата на пациентите

Законот за заштита на пациентите во член 1 ги уредува заштитата на правата на пациентите во користењето на здравствената заштита, должностите на здравствените установи и здравствените работници, постапката за заштита на правата на пациентите, како и надзорот над спроведувањето на законот.

Едно од начелата на заштита на правата на пациентите кои се прецизирани во член 3 од законот е и начелото на достапност. Ова начело се заснова на здравствени услуги што постојано се достапни и пристапни на сите пациенти подеднакво и без дискриминација, како и еднаква можност за заштита на правата на сите пациенти на територијата на Република Македонија.

Попрецизна заштита со сите основи меѓу кои е и етничката припадност предвидена е во втората глава од законот која се однесува на правата на пациентите, каде што во член 5, став 2 се наведува дека, “[п]ациентот има право на остварувањето на правата, пропишани со овој закон, без дискриминација засновани врз пол, раса, боја на кожата, јазик, вера, политичко или кое и да е друго мислење, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, материјална положба, потекло по раѓање, сексуална ориентација или кој и да е друг статус”.

Друга одредба која штити од дискриминација има во третата глава од законот која ги регулира должностите на здравствените установи и здравствените работници и соработници, во членот 32, став 4, во кој е наведено дека се забранува дискриминација на пациентот.

12. Закон за основното образование

Законот за основното образование во член 2 предвидува дека “[с]екое дете има право на основно образование”. Во истиот член “[с]е забранува дискриминација по основ на пол, раса, боја на кожата, национална, социјална, политичка, верска, имотна и општествена припадност во остварување на правата од основното воспитание и образование”.

Законот, за децата на граѓаните на Република Македонија кои престојуваат во странство во член 7 предвидува “[о]рганизирање на настава за учење на македонскиот јазик и култура, а за припадниците на заедниците кои зборуваат јазик различен од македонскиот и на мајчиниот јазик во согласност со меѓународните договори ратификувани согласно со Уставот на државата”. Членот продолжува понатаму да допрецизира дека “[з]а децата на граѓаните на Република Македонија кои престојувале во странство и се вратиле во Република Македонија, каде што го започнуваат односно продолжуваат основното образование, училиштата се должни да им помогнат во изучувањето на мајчиниот јазик”.

Децата пак кои се со странско државјанство или се без државјанство, а кои престојуваат во државата според член 8 од законот имаат право на основно образование подеднакви услови како децата државјани на Република Македонија.

Понатаму член 9 се однесува на јазикот на изведувањето на воспитно образовната работа која се остварува на македонски јазик и неговото кирилско писмо, а за учениците на припадниците на заедниците кои следат настава на јазик различен од македонскиот јазик, воспитно образовната работа се изведува на јазикот и писмото на соодветната заедница, на начин утврден со овој закон.

13. Закон за средното образование

Во законот за средно образование во член 3, определено е дека секој подеднакви услови утврдени со овој закон, има право на средно образование. Не се дозволени дискриминации на пол, раса, боја на кожата, национално и социјално потекло, политичко и верско уверување, имотна и општествена положба. Во член 4, став 2 “[з]а припадниците на заедниците кои следат настава на јазик различен од македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, воспитно образовната дејност во јавните средни училишта се изведува на јазикот и писмото на соодветната заедница на начин и под услови утврдени со овој закон”.

“[С]транските државјани и лица без државјанство може да се здобијат со средно образование на начин и под услови утврдени со овој закон” (член 5).

Во член 74 став 2 се регулира водењето на педагошката документација. Согласно овој член за припадниците на заедниците кои наставата ја следат на јазик различен од македонскиот јазик, педагошката документација се води и издава на македонски јазик со употреба на неговото кирилско писмо и на јазикот и писмото на кој се изведува наставата.

14. Закон за високото образование

Во Законот за високото образование, достапноста на истото е регулирана во член 6 според кој, “[д]ржавјаните имаат подеднакви услови право на образование на високо образовните установи во Република Македонија”. Понатаму во истиот член се регулира и образованието на странските државјани, како и лицата без државјанство.

Со овој член се нагласуваат еднаквите услови за студирање на сите според кој се гарантира принципот на еднаквост и недискриминација.

Јазикот на кој се изведува наставата во високо образовните институции е регулирано во член 144 од законот според кој, наставата се изведува на македонски јазик. Истиот член во став 2 продолжува, “[п]рипадниците на заедниците заради изразување, негување и развивање на својот идентитет и другите особености, имаат право наставата на јавните високо образовни установи, по соодветни студиски програми и содржини да ја изведуваат на јазикот на заедницата различен од македонскиот јазик во согласност со законот за високо образование и статутот на високо образовната институција”. Понатаму Законот за високото образование предвидува финансирање на високо образовни институции од страна на државата за јазикот кој што го зборуваат најмалку 20% од населението во државата. Во моментот ова право го ужива само албанската заедница имајќи ја предвид нивната процентуална застапеност во вкупното население.

“[В]о делот на наставата на јавните педагошки високо образовни установи за образование на воспитувачи за предучилишно воспитание и наставници за основно образование како и по дидактичко-методичките предмети за наставниците за средно образование, наставата може да се одвива и на јазиците на припадниците на другите заедници кои не се мнозинство во Република Македонија” (член 144, став 3). Согласно ова настава на турски јазик се изведува на педагошкиот факултет Св.Климент Охридски при Универзитетот Св. Кирил и Методиј во Скопје. “[Н]а настава на јазикот на заедниците кои не се мнозинство во Република Македонија може да се изведува и на приватните високообразовни институции.

Наставата кога се изведува на јазиците на припадниците на заедниците или на некој од светските јазици, македонскиот јазик се изучува како посебен предмет и наставата се изведува на македонски јазик најмалку за уште два наставни предмети” (член 144, став 4-6).

Во член 149 од законот регулирани се условите и начинот на запишување на студии. Во став 3 од истиот член прецизирано е дека “[У]ниверзитетот односно самостојната висока стручна школа ја утврдува постапката за селекција на кандидати за упис на начин кој гарантира рамноправност на сите кандидати без оглед на раса, боја на кожа, пол, јазик, вера, политичко или друго уверување, етничко, национално или социјално потекло, имот, раѓање, општествена положба, инвалидност, сексуална ориентација и возраст”. Во овој член покрај расата, конкретно е наведена и етничката припадност како основ по кој треба да се гарантира рамноправност односно спречи дискриминација.

Според член 151, Владата на Република Македонија на предлог на јавен универзитет и по претходно мислење на Советот, донесува одлука за бројот на студентите кои се запишуваат на јавните високо образовни установи чие образование се финансира од Буџетот на Република Македонија. Според член 151 став 6 од Законот за високото образование, Владата на Република Македонија донесува одлука и за дополнителните квоти за запишување на студенти припадници на заедниците кои не се мнозинство во Република Македонија. Со определувањето на квоти за упис на студентите припадници на заедниците Владата превзема афирмативни мерки кон припадниците на заедниците што не се смета за дискриминација кон останатите.

15. Закон за матична евиденција и останати закони

Законот за матична евиденција го регулира водењето на основните лични податоци на граѓаните во матичните книги на родени, венчани и умрени.

Според член 2 од законот, овие книги ги води Управата за водење на матична евиденција како орган во состав на Министерството за правда.

Законот е поделен на седум делови. Вториот, третиот и четвртиот дел се однесуваат на матичната книга на родените, венчаните и умрените.

Во законот од 2013 година до моментот направени се 4 измени и дополнувања. Заштитата од дискриминација при водењето на основните лични податоци на граѓаните во матичните книги по различни основи не е регулирана со ниту еден член од овој закон.

Со Законот за државјанство пак според член 1 од истиот се уредуваат начинот и условите за стекнување и престанување на државјанството на Република Македонија, утврдување на државјанството, надлежниот државен орган за решавање во овие случаи, докажување на државјанството и водење на евиденција на државјаните на Република Македонија.

Во Законот од 2004 година⁸ до моментот се имаат направено две⁹ измени и дополнувања. Заштитата од дискриминација и во овој закон не е регулирана со ниту еден член од истиот.

Иста е ситуацијата и со останатите закони кои го регулираат правото на лична карта¹⁰, патни исправи¹¹ и правата кои се однесуваат на странците¹². Во ниту еден од законите кои што ги регулираат овие права нема одредби кои експлицитно ја гарантираат заштитата на граѓаните од дискриминација при остварувањето на некое од споменатите права.

⁸Закон за државјанството на Република Македонија, "Службен весник на Република Македонија" бр.45/04 од 07.07.2004 година.

⁹Указ за прогласување на на Законот за изменување и дополнување на Законот за државјанството на Република Македонија, "Службен весник на Република Македонија" бр.158 од 15.11.2011 година и Указ за прогласување на на Законот за изменување и дополнување на Законот за државјанството на Република Македонија, "Службен весник на Република Македонија" бр.55 од 22.03.2016 година.

¹⁰Закон за лична карта, "Службен весник на Република Македонија" бр.8/95, Законот за изменување и дополнување на Законот за личната карта, "Службен весник на Република Македонија" бр.38/02, 16/04, 12/05, 19/07, 10/10, 51/11, 13/12, 166/12, 154/15 и 55/16.

¹¹Закон за патни исправи на државјаните на Република Македонија, "Службен весник на Република Македонија" бр.67/92, Законот за изменување и дополнување на Законот за патни исправи на државјаните на Република Македонија, "Службен весник на Република Македонија" бр.20/03, 46/04, 19/07, 84/08, 51/11, 135/11, 154/11 и 55/16.

¹²Закон за странците, "Службен весник на Република Македонија" бр.35/2006, Закон за изменување и дополнување на Законот за странците, "Службен весник на Република Македонија" бр.66/2007, 117/2008, 92/2009, 156/10, 158/11, 84/12, 13/13, 147/13, 148/15 и 217/15.

1. Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014-2020

Владата на Република Македонија во јуни 2014 година донесе нова Стратегија за Ромите во Република Македонија за периодот од 2014 до 2020 година (во понатамошниот текст: Стратегија).

Стратегијата содржи преглед на национална и меѓународната законска регулатива, по области на делување кои имплицираат подготовка и имплементација на политики, стратегии и програми за социјална инклузија на Ромите во Република Македонија, демографски профил на ромската заедница во Република Македонија, како и стратешки интервенции по области на делување.

Стратегијата е фокусирана на пет области: вработување, образование, домување, здравство и култура. Во делот на вработување стратешката определба се однесува на подобрување на условите и можностите за вработување и намалување на невработеноста кај ромската заедница, а преку тоа и нејзина интеграција во општествените текови во Република Македонија.

Се предлага идните мерки и активности, во прилог на намалување на невработеноста на ромската заедница, да бидат димензионирани во рамките на постојните политики кои се имплементираат преку надлежните институции.

Во специфичните стратешки цели, дефинирани се две под-области на делување: институционална поддршка за вработување на Ромите и зголемување на вработливоста на ромската заедница.

Да се подигне нивото на образование на ромската заедница е стратешка цел во областа образование. Во оваа област има дефинирано 6 под-области на делување: предучилишно, основно, средно, високо, образование за возрасни и образование за деца со посебни потреби.

Стратешките цели и мерките кои што се предвидени за секоја од под-областите генерално се однесуваат на зголемување на опфатот, подобрување на проодноста, воведување на афирмативни мерки за поддршка на образованието на учениците и студентите Роми, мерки и програми за образование на возрасните и намалување на бројот на ученици Роми во училиштата за деца со посебни потреби.

Делот што се однесува на домувањето, за стратешка цел го има поставено намалувањето на јазот во квалитетот на домување помеѓу ромската и неромските заедници во земјата. За постигнување на оваа стратешка цел дефинирани се три под-области и тоа: легализација и урбанистичка документација, комунална инфраструктура и интервенции во законската регулатива.

Во делот на здравството во стратегијата како стратешка определба предвидено е континуирано подобрување на здравствениот статус на ромската заедница во Република Македонија. Покрај генералната стратешка определба во стратегијата предвидени се и четири под-области на делување.

- Прва подобласт на делување е остварувањето на правата од здравствената заштита и здравственото осигурување;
- Втората подобласт се однесува на имунизацијата на ромските деца;
- Третата подобласт го опфаќа пристапот до гинеколошките услуги и антенаталната заштита на Ромките;
- Последната подобласт на делување, четвртата, се однесува на работното ангажирање на здравствени работници од ромската заедница.

Развој и промоција на ромската култура, јазик и традиција е стратешката определба во областа култура опфатена со стратегијата. Во овој дел поставени се повеќе стратешки цели меѓу кои се и следниве:

- Зачувување и унапредување на ромскиот фолклор и традиција;
- Унапредување на издаваштвото и литературата и поддршка на Роми автори;
- Унапредување на театарската, музичката, филмската и ликовната дејност;
- Развој на инфраструктура за поддршка на развојот и промоција на ромската култура, традиција и јазик;
- Развој на регионална и меѓународна соработка.

Она што недостасува во стратегијата е дискриминацијата како тема која што воопшто не е опфатена, а е исклучително важна имајќи ја предвид состојбата со ромското население во Република Македонија. Исто така не се опфатени и останатите прашања, како што се социјалната заштита, состојбите со жената Ромка и други теми кои беа покриени со претходната стратегија за Роми.

2. Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2016-2020

Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2016-2020 е стратешки документ на Владата на Република Македонија, кој ги дефинира целите, мерките, индикаторите, клучните креатори на политиката за унапредување на правата и еднаквите можности во различните области од животот, одговорните чинители и сите засегнати страни во воспоставувањето на еднаквост и недискриминација во Република Македонија.

За разлика од претходната, оваа стратегија ги зема во предвид сите основи на дискриминација согласно Законот за спречување и заштита од дискриминација (членот 3) и концепциски се однесува на дискриминација во сите области, групирани во: работа и работни односи, образование, наука, спорт и култура, социјална сигурност (заштита, пензиско и инвалидско осигурување и здравство), правосудство и управа и пристап до добра и услуги во согласност со препораките што државата ги доби од меѓународните механизми за човекови права на Обединетите нации (Национална стратегија за еднаквост и недискриминација, стр.4).

“[О]стварување на човековите права и воспоставувањето на еднаквите можности и недискриминација за сите луѓе во Република Македонија во сите области од

општественото живеење” е поставено како визија на стратегијата (Национална стратегија за еднаквост и недискриминација, стр.15).

Општата цел пак на стратегијата е насочена кон превенција и заштита од дискриминација која треба да придонесе кон подигнување на степенот на остварување на човековите права и еднаквите можности за сите, во различни области од општественото делување на национално и локално ниво.

Покрај општата, во стратегијата поставени се и следните цели:

- Стратешка цел 1 - Унапредување на правната рамка за еднакви можности и не дискриминација;
- Стратешка цел 2 - Зајакнување на капацитетите, унапредување на работата и координација на институционалните механизми за спречување и заштита од дискриминација и промовирање на еднаквите можности
- Стратешка цел 3 - Подигнување на јавната свест за препознавање на формите на дискриминација и промовирање на концептот на недискриминација и еднакви можности.

Клучно во стратегијата е тоа што во специфичните цели и во активностите се предвидуваат измени и дополнувања на поголем број на закони кои ќе треба да доведат до усогласување на истите со Законот за спречување и заштита од дискриминација.

Посебни мерки за заштита на децата се предвидени во стратешките цели и активности како дел од стратешката цел 2 и дел од нив се однесуваат на следниве интервенции:

- Воспоставување на различни модалитети за вклучување на децата на улица, вратени мигранти, деца без документи во образовен процес;
- Анализа¹³ за состојбата со сегрегација на децата во специјалните и во редовните училишта;
- Анализа¹⁴ на состојбата за децата кои се на училишна возраст, а не се вклучени во образовниот процес по основ на возраст, пол, етничка припадност и попреченост;
- Сензибилизирање на вработените во средните и основни училишта за случаи на дискриминација, особено во мултиетнички општествени средини и други активности.

¹³Во делот на индикатори стои дека е изработена анализа со препораки за надминување на сегрегација на децата во училиштата. Останува да се следи спроведувањето на препораките.

¹⁴Во делот на индикатори стои дека е изработена анализа со препораки за надминување на состојбата.

3. Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија ревидирана (2010-2020 година)

Владата на Република Македонија во 2010 година ја донесе Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во државата за периодот 2010-2020 година. Оваа стратегија во 2013 година е ревидирана.

Главна стратешка цел за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во државата е “[Н]амалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија, преку подобро користење и зајакнување на расположливите човечки и материјални ресурси, подобрување на условите за живот, за работа и на општествените услови на сите граѓани, системско и институционално содејство во функција на побрз развој, повисок стандард, поквалитетно живеење и развој на механизмите за социјално вклучување на ранливите категории граѓани во локален контекст”.

Во стратегијата постигнувањето на главната стратешка цел е фокусирано на/ преку следниве седум области:

- Вработување и јакнење на претприемништвото;
- Прилагодување на образованието со пазарот на трудот;
- Социјална и детска заштита, и изградба на нов социјален модел;
- Унапредување на здравствената заштита и долготрајна нега;
- Транспорт, комуникации и домување;
- Активација и зајакнување на локалните власти;
- Поддршка на ранливите групи.

Во подрачје 2: Прилагодување на образованието со пазарот на трудот, во општите мерки поврзани со исполнување на резултатот 1, под в, предвидени се посебни мерки за децата Роми и тоа:

- Обезбедување финансиски средства за задолжително вклучување на децата Роми и децата од другите социјално загрозувани семејства во јавните предучилишни установи;
- Доделување парична помош на социјално загрозуваните семејства под услов да исполнуваат определени критериуми во врска со образованието на нивните деца (условени парични трансфери);
- Обезбедување на дополнителни финансиски и кадровски бенефиции за основните училишта со значителен број деца Роми;
- Зголемување на квотите за запишување и обезбедување на стипендии за студирање на Роми на наставничките факултети, особено на оние што подготвуваат одделенски наставници и воспитувачи;
- Намалени критериуми за упис на ученици Роми во јавните средни училишта;
- Обезбедување на стипендии во поголем обем за ученици Роми;

- Обезбедување на менторство и туторство за сите ученици/стипендисти, како и други ученици од ромска националност од училиштата во кои учат, кои ќе им помогнат во процесот на учење и кои ќе придонесат за нивна подобра социјализација;
- Воведување на задолжителна дополнителна настава во текот на целата учебна година за сите ученици што имаат проблеми во совладување на наставниот материјал;
- Вклучување на невладиниот сектор во активности за подигање на потребата на родителите Роми за образование на нивните деца со посебен акцент за вклучување на девојчињата во образовниот процес и
- Оспособување на наставници за работа и обука на ученици Роми.

Подрачје 3 се однесува на социјална и детска заштита и изградба на нов социјален модел. Мерките и активностите кои се предвидени во ова подрачје, а се поврзани со темата на извештајот се следниве:

- Заштита на најсиромашните граѓани;
- Зајакнување на системот на социјална заштита;
- Заштита на децата од социјално исклучени семејства и деца во ризик;
- Унапредување на здравствената заштита и еднаков пристап до неа за сите деца;
- Запознавање на децата со Конвенцијата за правата на детето.

Унапредување на пристапот до и квалитетот на здравствената заштита за социјално исклучените групи, како и пристап до квалитетни услуги за долготрајна нега на социјално ранливите и исклучени групи, согласно со стандардите и практиките на ЕУ е стратешка цел на четвртото подрачје во стратегијата.

Од овој дел за извештајот важни се следните предвидени резултати:

- Резултат 4: Обезбедување на соодветна здравствена заштита на ранливите групи на население и
- Резултат 5: Унапредување на пристапот до здравствено осигурување на лицата без здравствено осигурување или соодветна лична документација.

Во петтото подрачје дел од стратешката цел која се однесува конкретно на домувањето предвидува постигнување на стандардизирани и хармонични услови на домување за категориите граѓани кои се сметаат за социјално исклучени во домувањето: деца без родители или родителска грижа, корисници на социјална и постојана парична помош, инвалидни лица и лица на кои им е потребна помош и грижа од други лица, лица припадници на ромската заедница, социјално загрозени и самохрани родители со малолетни деца.

4. Прирачник за спречување и заштита од дискриминација во воспитно-образовниот систем

Прирачникот е документ произлезен како заедничка активност на Министерството за образование и наука, Здружението на граѓани Национален ромски центар и Ромскиот образовен фонд од Будимпешта.

Општа цел на овој прирачник е да ја подобри и зајакне соработката и координацијата меѓу сите надлежни институции и индивидуи вклучени во воспитно образовниот систем, во насока на обезбедување на еднакви услови и можности за квалитетно образование на сите ученици без разлика на верска, национална, религиозна или каква било друга основа.

Во прирачникот опишани се поимот и видовите на дискриминација, претставена е меѓународна и домашна законска регулатива која го регулира ова прашање, објаснети се улогите и одговорностите на надлежните институции и индивидуи и наведени се процедурите за решавање на случаи на дискриминација.

Во главниот дел од содржината наведени се индикаторите по кои се следи феноменот на дискриминација во образованието и тоа:

- дискриминациски пристап во наставното планирање и програмирање;
- вербални и невербални форми на дискриминација;
- дискриминација во пристапот кон учениците низ наставниот процес;
- исклучување од наставните и воннаставните активности во воспитно образовниот процес;
- облици на дискриминација низ насилство;
- сегрегација;
- неостварување на правото на задолжително образование;
- непочитување на демократските принципи за функционирање на училиштата.

Овој прирачник треба да овозможи основа за донесување професионални одлуки и решенија во планирањето, реализацијата и контролата на воспитно образовната работа со учениците како би се спречила дискриминација и сегрегација во образованието.

Од таа причина наменет е за воспитно образовните установи во смисол на користење од страна на сите учесници вклучени во животот и работата на воспитно образовните институции, наставниците/професорите, учениците, родителите, директорите и стручните служби, како и на претставниците на локалната самоуправа.

Покрај Секретаријатот за спроведување на Охридскиот договор, неколкуте Министерства¹⁵, самостојни¹⁶ и органи во состав¹⁷ кои имаат директна или индиректна поврзаност со заштитата од дискриминација, во рамки на системот постојат две независни државни институции за заштита на уставно и законски гарантираните правата на граѓаните, тоа се Народниот правобранител и Комисијата за заштита од дискриминација.

1. Народен правобранител

Народниот правобранител, како нова институција во правниот систем на Република Македонија е воведен со Уставот на Република Македонија (“Службен весник на РМ” бр. 52/91, бр. 1/92, бр. 31/98 и бр. 91/01). Со Законот за Народниот правобранител (“Службен весник на РМ” бр. 60/03) утврдена е надлежноста за заштита на уставните и законските права на граѓаните кога им се повредени од органите на државната управа и од други органи и организации што имаат јавни овластувања.

Народниот правобранител е независна, самостојна, професионална и стручна институција и во извршувањето на функциите и надлежностите должен е да ги почитува принципите на објективност, непристрасност, одговорност, чесност, совесност, ажурност, итност, експедитивност, партиска неприпадност, еднаквост во заштитата на правата и слободите на граѓаните без разлика на пол, боја, раса, вера и слично.

Работите од својата надлежност Народниот правобранител ги врши врз основа и во рамките на Уставот и Законот, како и меѓународните правни акти за човековите слободи и права.

Кога Народниот правобранител ќе констатира дека се повредени уставните и законските права на подносителот на претставката или пак се направени други неправилности може да ги преземе следниве мерки:

- да даде препораки, предлози, мислења и укажувања за начинот на отстранување на констатираните повреди;
- да предложи повторно да се спроведе определена постапка согласно со законот;

¹⁵Министерство за труд и социјална политика, Министерство за образование и наука, Министерство за правда, Министерство за внатрешни работи, Министерство за здравство, Министерство за локална самоуправа и Министерство за култура.

¹⁶Агенција за остварување на правата за заедниците

¹⁷Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците (орган во состав на Министерството за образование и наука) и Управа за афирмирање и унапредување на културата на припадниците на заедниците во Република Македонија (орган во состав на Министерството за култура).

- да покрене иницијатива за поведување дисциплинска постапка против службено, односно одговорно лице и
- да поднесе барање до надлежниот јавен обвинител за покренување постапка заради утврдување казнена одговорност.

Помош и интервенција од Народниот правобранител може да бара секој граѓанин на Република Македонија и странец (лично или преку свој полномошник) кога ќе оцени дека некое негово уставно и законско право му е повредено со акти или дејства на органи на државната управа и други органи и организации што имаат јавни овластувања.

Заштита на правото пред Народниот правобранител може да се бара откако претходно граѓанинот се обратил (поднел барање, молба, побарал помош, интервенција или друго дејство) до надлежниот орган или организација, а притоа тој орган или организација донел или не донел акт, презел, односно не презел соодветно дејство.

Постапката пред Народниот правобранител се иницира со поднесување претставка (поплака, жалба) која може да се достави лично во канцеларијата на Народниот правобранител, по пошта, усно на записник кај Народниот правобранител, по телефакс или по електронска пошта.

Народниот правобранител може да покрене постапка и по сопствена иницијатива, но за продолжување на постапката потребна е согласност од граѓанинот кому му е повредено уставното или законското право.

Народниот правобранител интервенира во следниве случаи:

- кога се повредени поединечни права на граѓаните со акти или дејства на органите на државната управа и другите органи и организации што имаат јавни овластувања;
- кога по барања на граѓани се донесени управни акти (решенија, заклучоци, уверенија, потврди, мислења и сл.) со кои погрешно е утврдена фактичката состојба, погрешно е применет материјалниот закон, повредена е управната или друга постапка;
- кога се дејствувало самоволно, бирократски, недолично и нехумано спрема граѓаните;
- кога не се постапувало по барањата или се донело позитивно решение по барањето без законска основа;
- кога се одолжува постапката по барањето;
- кога не се вклучува заинтересирана странка во постапката;
- кога странката се упатува од еден на друг шалтер или од еден на друг орган за работи и прибирање докази што органот може и службено да ги прибави;
- кога не се спроведуваат извршните и конечните управни акти и не се постапува по упатствата на второстепените управни и судските органи.

Народниот правобранител во врска со заштита на правата на децата со цел поактивно и пошироко вклучување во оваа тема како институција има формирано посебно одделение за заштита на правата на децата.

Преку ова одделение се обезбедува заштита на сите детски права, а особено следниве:

- правата на децата во поглед на остварувањето на родителското право кога е потребна заштита од страна на центрите за социјална заштита кои со закон се обврзани да преземаат мерки заради заштита на личноста, правата и интересите на децата;
- правата на децата што се остваруваат во рамките на општествената заштита, особено правата што децата ги остваруваат во установите за згрижување, воспитание и образование од предучилишна возраст, правата во врска со одморот и рекреацијата што се остваруваат преку соодветни органи и институции, паричните примања и другите облици на општествена заштита на децата предвидени со закон, која заштита треба да се обезбеди во надлежните институции во Републиката;
- правата на децата без родители или без родителска грижа, права што се остваруваат во специјализираните установи за сместување и згрижување во Републиката;
- правата на децата од областа на образованието што се остварува во основните училишта и во средните јавни училишта во Републиката и тоа во поглед на нивното вклучување во образовниот систем на секого подеднакви услови, и во поглед на нивниот третман во училиштата, во однос на нивните права на еднаквост и недискриминација, на забраната на телесно и психичко малтретирање во училиштата и забраната за политичко организирање и манипулација со децата за постигнување политички цели, како и на остварувањето на уставната гаранција за правото на настава на мајчин јазик во основното и во средното образование на припадниците на националностите, за слободата на вероисповед, но со почитување на законската забрана за верско организирање во училиштата;
- правата на децата во областа на вработувањето во поглед на забраната за вработување на лица помлади од 15 години и во однос на посебната заштита на малолетните лица над 15 години кои се вработени, која заштита може да се обезбеди посредно преку инспекциските органи или непосредно ако станува збор за вработување во органи и организации пред кои одговорното лице за заштита на правата на децата може непосредно да постапува;
- правата на децата што се остваруваат во здравствените установи особено во поглед на законската гаранција врз основа на начелото на заемност и солидарност да им се обезбеди задолжителна здравствена заштита, во вршењето на задолжителните систематски прегледи чие вршење го обезбедува Републиката и во остварувањето на други права гарантирани со законите и подзаконските акти од областа на здравствената заштита;
- правата на децата од областа на пензиското и инвалидското осигурување во поглед на остварувањето на правото на семејна пензија и други права од оваа област;
- правата на децата во поглед на стекнувањето и губењето државјанство на Република Македонија, правата во поглед на личното име предвидени со соодветните закони, како и правата во врска со матичната евиденција кога тие права се остваруваат пред надлежните државни органи и организации;

- правата на децата во случај на постапување на органите за внатрешни работи, односно на овластените лица во полицијата и други органи во поглед на нивните права при приведување и испитување гарантирани со Законот за кривична постапка и Кривичниот законик, како и правата на малолетните лица во казнено-поправните и воспитните установи.

2. Комисија за заштита од дискриминација

Комисијата за заштита од дискриминација е самостоен и независен орган кој работи во согласност со надлежностите утврдени со Законот за спречување и заштита од дискриминација. Комисијата е составена од седум членови кои ги именува Собранието на Република Македонија со мандат од пет години, со право на еден повторен избор.

Надлежности на Комисијата за заштита од дискриминација се следниве:

- постапува по претставки, дава мислење и препораки за конкретните случаи на дискриминација;
- на подносителот на претставката му дава информации за неговите права и можности за покренување на судска или друга постапка за заштита;
- покренува иницијатива за поведување на постапка пред надлежните органи поради сторени повреди на овој закон;
- поднесува годишен извештај до Собранието на Република Македонија;
- ја информира јавноста со случаите на дискриминација и презема активности за промоција и едукација на еднаквоста, човековите права и недискриминација;
- го следи спроведувањето на овој закон, иницира измена на прописи заради спроведување и унапредување на заштитата од дискриминација;
- воспоставува соработка со органите надлежни за остварување на еднаквост и заштита на човековите права во локалната самоуправа;
- дава препораки на државните органи за преземање на мерки за остварување на еднаквоста;
- дава мислења по предлози на закони од значење за заштита од дискриминација;
- прибира статистички и други податоци, формира бази на податоци, спроведува студии, истражувања и обуки во врска со дискриминацијата;
- соработува со соодветни национални тела на други држави, како и со меѓународни организации на полето на заштита од дискриминација и
- донесува деловник за работа и други акти за внатрешна организација на работата.

Лицето кое смета дека претрпело дискриминација поднесува претставка до Комисијата, писмено или усно на записник, без обврска за плаќање на такса и друг надоместок. Со претставката лицето поднесува докази и факти од кои може да се утврди актот или дејствието на дискриминација.

Постапката пред Комисијата за лицата кои живеат во единиците на локалната самоуправа во која најмалку 20% од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, можат да употребат кој било од службените јазици и неговото писмо.

Ваквите поднесоци Комисијата ги преведува на македонски јазик и неговото кирилско писмо и постапува по нив. Претставката може да се поднесе најдоцна во рок од три месеци од денот кога била сторена повредата или најдоцна една година од дознавањето за актот на дискриминација. Комисијата може да поведе постапка и по истекот на рокот доколку оцени дека се работи за случај од таква важност за кој би било неопходно и целисходно да се води постапката.

По приемот на претставката Комисијата ја утврдува фактичката состојба со увид во документите и земање на изјави од подносителот на претставката, лицето против кое е поднесена претставката, како и од други лица. Комисијата во рок од 15 дена ја доставува претставката до лицето против кого е поднесена.

Комисијата не постапува по претставката ако е очигледно дека нема повреда на правото на кое поднесувачот се повикува, ако во истата работа веќе постапувала, а не се понудени нови докази и ако утврди дека поради истек на времето од направената повреда на правото, не е можно да се постигне целта на постапката.

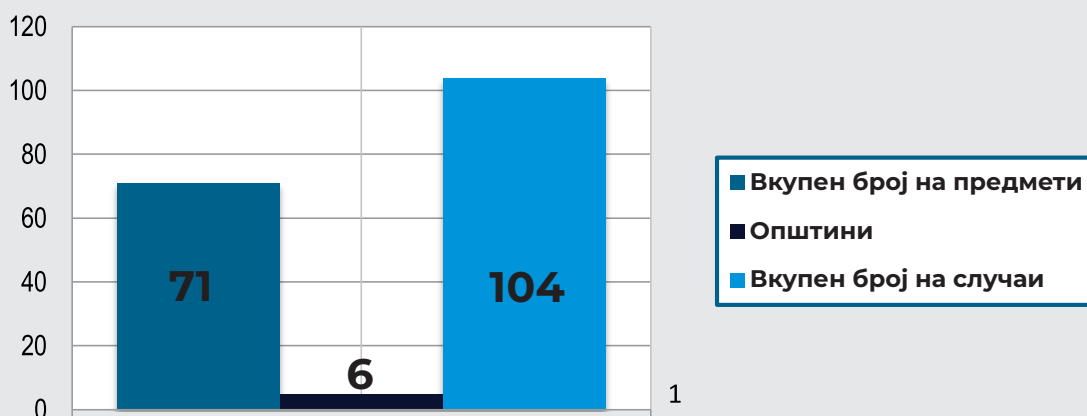
Во рок од 90 дена од денот на поднесувањето на претставката Комисијата дава мислење за наводната дискриминација и за тоа го известува поднесувачот и лицето против кое е поднесена претставката.

Со писменото мислење, а по утврдената дискриминација, Комисијата препорачува начин на отстранување на повредите на правото. Лицето на кое препораката е упатена, е должно да постапи по препораката и да ја отстрани повредата на правото во рок од 30 дена од денот на приемот на препораката, како и за тоа да ја известува Комисијата. Доколку се случи лицето на кое препораката е упатена да не постапи по препораката, односно не ја отстрани повредата на правото, Комисијата може да покрене иницијатива за поведување на постапка пред надлежен орган за утврдување на неговата одговорност.

Во овој дел од извештајот прикажани се случаите кои тимот на НРЦ, заедно со мрежата за заштита и спречување на дискриминација кон ромските деца, теренските фасцилитатори, подгрантистите и ромските активисти ги идентификува и процесуира преку адвокатските тимови кои работат во организацијата.

Презентирана е анализа на домашни и меѓународни случаи на дискриминација во одредени области како и анализа на дел од годишните извештаи на Народниот правобранител од областа заштита на правата на децата.

Вкупен број на предмети, случаи и општини

Во табела број 1 прикажани се вкупниот број на предмети, случаи и бројот на општини во кои се идентификувани прекршувања на одредени човекови права во кои директно или индиректно се засегнати деца Роми.

На терен идентификувани се вкупно 104 случаи за кои се отворени 71 предмети. Овие случаи идентификувани се на територијата на општините Прилеп, Кичево, Кочани, Штип, Крива Паланка и Куманово.

Вкупниот број на предмети кои се идентификувани на терен се распоредени во 7 области на делување:

- Социјална заштита;
- Добра и услуги;
- Здравствена заштита;
- Матична евиденција;
- Домување;
- Образование;
- Управни работи при Министерството за внатрешни работи.

1. Социјална заштита

Табела број 2 - Случаи од областа социјална заштита

Во табела број 2 прикажани се случаите од областа социјална заштита. Во оваа област на делување идентификувани и процесуирани се вкупно 13 случаи. Вкупниот от број на случаи најмногу односно 6 се однесуваат на остварување на правото за социјална парична помош. По два случаи односно вкупно 4 се поврзани со остварувањето на правото на родителски додаток за трето дете и паричен надоместок за помош и нега од друго лице.

За правото на детски додаток постапувано е во 1 случај. Исто така постапувано е во 1 случај во врска со правото на постојана парична помош и 1 случај за правото на згрижување на дете.

Од вкупно 13 случаи, успешно се решени 7 случаи, а 6 се сеуште во постапка на решавање. Од успешно решените случаи, 4 се однесуваат на правото на социјална парична помош и по еден случај за правото на згрижување дете, паричен надоместок за помош и нега од друго лице и родителски додаток за трето дете.

Поврзано со темата социјална заштита важна е да се анализира информацијата на Народниот правобранител за состојбата на децата на улица во Република Македонија од 2015 година.

Имено во информацијата се констатира дека појавата деца на улица во Република Македонија е се уште присутна. Евиденцијата на овие деца се врши од страна на Меѓуопштинските центри за социјална работа.

Во 17 Центри за социјална работа низ Републиката евидентирани се деца на улица од сите возрастни групи, при што најзастапени се деца од ромска етничка заедница, а дел од нив немаат изводи од матичната книга на родените. Загрижувачки е фактот што од вкупно 233 регистрирани деца на улица, 229 односно 98.2% се припадници на ромската заедница.

За овие деца се наведува дека најчесто живеат со двајцата или само со еден родител. Родителите на овие деца се со многу низок степен на образование, поголем број се неписмени, а егзистенцијата на семејството зависи од примањата кои во најголем дел се од социјална парична помош, родителски додаток за дете или посебен додаток.

Во продолжение се наведува дека не се сите деца опфатени во образовниот процес. Дел од децата на улица се надвор од училишните клупи, поради проблемот со неевидентирање во матичната книга на родените, или пак од причина што ја надминале возраста за упис во прво одделение. Голем број од децата кои се запишани во образовниот процес, не го посетуваат редовно училиштето, а немаат ниту врсничка ниту менторска поддршка за успешна ресоцијализација.

Во врска со горенаведеното, Народниот правобранител во информацијата предлага континуирано да се следи појавата на деца на улица, да се подобри начинот на водење евиденција и ажурирање на податоците од страна на центрите за социјална работа и да се одржуваат континуирани средби и работа со семејствата на децата на улица како и превентивни мерки за да се спречи деца од ризични семејства да станат деца на улица.

Покрај ова се предлага да се преземат и мерки за остварување на сите права на оваа категорија на деца на улица, особено во поглед на уписите во матичната книга на родени, здравствената заштита и правото на образование како и поголема ангажираност на единиците на локална самоуправа, со цел да водат грижа за социјалните проблеми на населението, а посебно за заштита и остварување на правата на категоријата деца на улица.

Табела број 3 - Добра и услуги

2. Добра и услуги

Во оваа област интервенирано е во 3 случаи од кои 2 се за блокирана сметка од страна на извршител за неплатени сметки за вода, а останатиот случај се товари за неплатена сметка за телефон. Од вкупно 3 случаи во оваа област, 2 се успешно решени, а 1 случај е сеуште во тек на решавање.

Двата случаи кои се решени се однесуваат на постапки за неплатени комунални такси и тоа за долг за вода од кои на едното лице му била блокирана сметка од страна на извршител.

По интервенцијата на адвокатскиот тим на НРЦ утврдено е дека лицата кои што се товарат за долгот никогаш не живееле на наведените адреси. По доставувањето на соодветни докази истите се ослободени од обврската за наплата на нереалниот долг.

Во однос на областа добра и услуги интересен за анализа е случајот на *Драган Дурмич против Република Србија и Црна Гора*.

Имено, во 2000 година, Фондот за хуманитарно право во Србија врз основа на многубројните жалби на Ромите за пристапот до јавни места, реализирал серија на тестови со цел да се утврди дали на припадниците на Ромската заедница им е оневозможено правото на слободно движење преку забранет пристап до јавните места.

На 18 февруари 2000 година, двајца Роми и тројца не-Роми, прикладно облечени и трезни се обиделе да влезат во една дискотека во Белград. Единствената разлика меѓу двајцата Роми и тројцата не-Роми била бојата на кожа. Притоа имале сознанија дека во дискотеката во моментот немало приватна забава, за што би им требало покана. Во обидот да влезат во дискотеката, тројцата не-Роми биле пуштени без никаков проблем, додека пак на двајцата Роми им бил забранет влезот со образложение дека во моментот се одржува приватна забава и дека неможат да влезат без покана.

Во Јули 2000 година, Фондот за хуманитарно право поднел кривична пријава за случајот до Канцеларијата на Јавниот обвинител во Белград. Пријавата била против вработените во дискотеката кои го извршиле делото согласно член 60 од Кривичниот законик на Србија, кој предвидува казна затвор од три месеци до пет години за секој кој ќе изврши било какво ограничување врз основа на националност, религија, раса или друг вид на определување како сексуално, пол, јазик, образование или социјален статус. Пријавата се однесувала на прекршување на правото на еднаквост, човечко достоинство и еднаков пристап до јавни места. Со пријавата било побарано Јавниот обвинител да ги идентификува сторителите на кривичното дело и да иницира службена истрага и судски процес.

Во Октомври 2001 година, Канцеларијата на Јавниот обвинител го информирал повратно Фондот за хуманитарно право дека согласно полициските извори во дискотеката вечерта кога се случил инцидентот се потврдува дека имало приватна забава и притоа Јавниот обвинител известува дека полицијата одбила да ги идентификува и испрашува наводните сторители на кривичното дело.

Во јануари 2002 година, жртвите поднеле петиција во врска со случајот и за нереагирањето на надлежните институции во врска со истиот до Уставниот суд во Србија.

По 15 месеци молк од страна на институциите, жртвите правно застапувани од страна на Фондот за хуманитарно право и Европскиот центар за правата на Ромите се обрратиле до Комитетот за елиминирање на сите форми на расна дискриминација.

Комитетот по разгледување на сите расположливи докази и искази од страна на жртвите и државните институции во март 2006 година донел одлука во корист на жртвите, односно ја прифатил жалбата на жртвите и побарал од страна на државата да преземе соодветни мерки согласно изјавите на жртвите, да спроведе истрага и да ги идентификува и казни соодветно сторителите на кривичното дело и за преземените активности во рок од 6 месеци да го извести Комитетот.

Овој случај не е познат само на територија на Република Србија, вакви и други слични случаи каде им се забранува пристапот до јавни места на одредени лица или групи заради бојата на кожата, гардеробата, јазикот и слично, познат е и за Република Македонија, а и за другите земји во регионот.

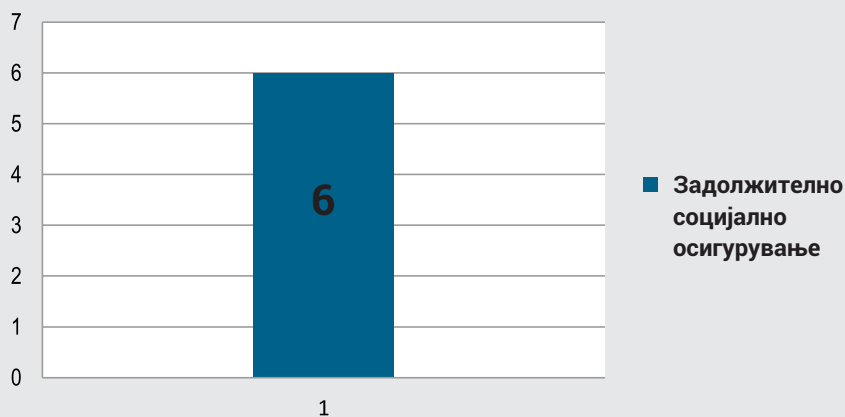
Во Република Македонија веќе имавме неколку слични случаи на забрана на пристап на Роми во обид да влезат во дискотеки, кафе-барови, ресторани и базени. Регистрирани се случаи на дискриминација за што неодамна судот во Битола има донесено втора пресуда против базенот “Довлецик” поради директна дискриминација и повреда на

правото на еднаквост по етничка основа, боја на кожа и пол направена врз граѓани Роми.

Од досегашното искуство можеме да заклучиме дека дискриминација во пристапот до добра и услуги по основ на етничка припадност, боја на кожа, гардероба, јазик и слично сеуште постои. Потребно е во иднина континуирано да се работи на ова прашање, како на подигнување на свеста на граѓаните за соживот и почитување на различноста така и на преземање на соодветни мерки, казни за сторителите-дискриминатори во насока на превенција и заштита од дискриминација во пристапот до добра и услуги.

Табела број 4 - Здравствена заштита

3. Здравствена заштита

Во областа здравствена заштита идентификувани и процесуирани се вкупно 6 случаи. Сите се однесуваат на оставарување на правото за задолжително здравствено осигурување. Во оваа област успешно се решени сите 6 случаи односно обезбедено е здравствено осигурување за лицата.

Тука важно е да се напомене дека во 2 случаи се работи за здравствено осигурување на деца, а останатите 4 случаи се однесуваат на здравствено осигурување на бременни жени пред породување.

Во однос на здравствената состојба на Ромите истражувањата покажуваат дека тие имаат понеповолна здравствена состојба во однос на мнозинското население. Здравјето кај оваа популација се карактеризира пред се со повисока стапка на појава на хронични заболувања, како и пократок животен век за 10 години од останатото население.

Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените ЕСЕ во врска со горенаведеното известува дека податоците од теренот и од нивните истражувања укажуваат на постоење на низа бариери со кои се соочува ромското население во однос на пристапот до здравствените услуги.

Овие бариери се изразуваат преку појава на скриена дискриминација во третманот на пациентите, неможност за плаќање на потребните здравствени услуги, оддалеченост на здравствените установи, недоволни знаења во однос на нивните здравствени права, како и недостаток на информации помеѓу здравствените работници за посебните потреби и навики што ги имаат Ромите кога пристапуваат кон здравствените услуги.

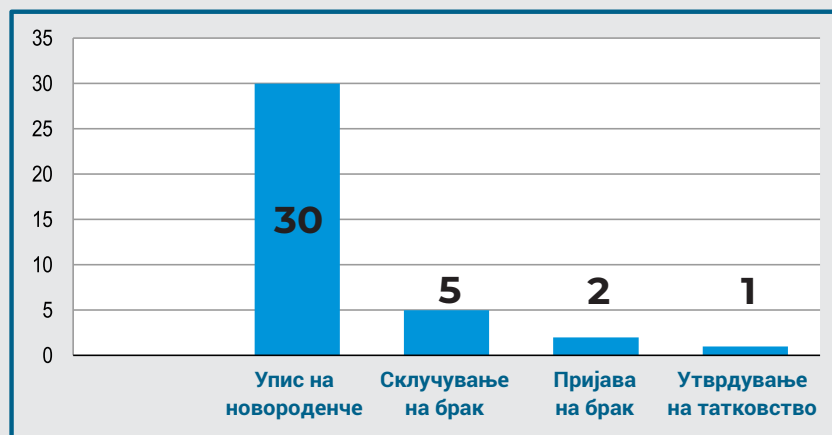
Неповолните услови за стекнување на здравствено осигурување, како и неземањето предвид на социјалните потреби на Ромите при усвојување на здравствената регулатива, дополнително ја продлабочува нееднаквоста. Се истакнува дека сите горенаведени состојби преставуваат пречки во процесот на остварување на правото на здравствена заштита, меѓутоа уште повеќе претставуваат ризик-фактори за здравствената состојба на ромското население.

Непостоењето на здравствена статистика сегрегирана по етничка припадност се истакнува како недостиг од релевантни официјални податоци за здравствената состојба на Ромите, што пак претставува дополнителен проблем за решавање на здравствените проблеми на ромското население.

Во извештајот од спроведен мониторинг на програмската и буџетската имплементација на програмата за активна здравствена заштита на мајките и децата за 2016 година, во дел од заклучоците се истакнува дека жените Ромки во недоволен обем се опфатени со посети од патронажни сестри за време на бременоста и во периодот по породувањето, патронажните сестри и ромските здравствени медијатори во недоволен обем вршат теренско откривање на невакцинирани деца Роми, како и едукација на родителите за значењето на вакцинацијата и дека родителите Роми не добиваат здравствено едукативен материјал за детско здравје и вакцинација, иако речиси секоја година од Програмата се одвојуваат средства за изработка и печатење на овој вид на материјал.

Табела број 5 - Матична евиденција

4. Матична евиденција

Најголем број на случаи по кои е постапувано се од областа матична евиденција. Вкупно 38 случаи се идентификувани и процесуирани. Од нив 30 се однесуваат на упис на новороденче, 5 на правото на склучување на брак, 2 на пријава на брак и 1 случај за утврдување на татковство.

Вкупно решени случаи се 20, од кои 13 се однесуваат на упис на новороденче, 4 на склучување на брак, 2 за пријавување на брак и 1 случај за утврдување на татковство.

Во овој дел важно е да се напомене дека поголемиот број од случаите за пријавување во матична книга на родените се однесуваат на деца или возрасни лица, кои долго време не можеле да се регистрираат поради проблеми со личната документација на нивните родители.

За нивното успешно запишување во матичната книга на родените им претходеше

постапка прво за регистрација на нивните родители, во одредени случаи неопходно беше склучување на брак на родителите и признавање на татковство преку правење на ДНК тест.

Целта беше да се искористат сите достапни механизми за да може овие лица да бидат регистрирани и да добијат извод од матичната книга на родените, а со тоа и да може да ги уживаат сите уставно и законски загарантирани права кои претходно им беа недостапни.

Поврзано со ова, Народниот правобранител во годишниот извештај¹⁸ за 2017 година забележува дека се уште е присутен проблемот на пристап до права и ефикасна заштита за децата чие раѓање не е запишано во матичната книга на родените, со што овие деца се под постојан ризик од секаков аспект.

Понатаму се констатира дека овие деца немаат пристап до правото на здравствена заштита, образование, социјална заштита и сл., а кога нивните родители поднесуваат барање за дополнителен упис во матичната книга на родени се соочуваат со пречки поради неможност да ги достават потребните документи како доказ за утврдување на времето и местото на раѓање, со што се изложени на социјален и здравствен ризик, со сериозни последици по нивниот живот.

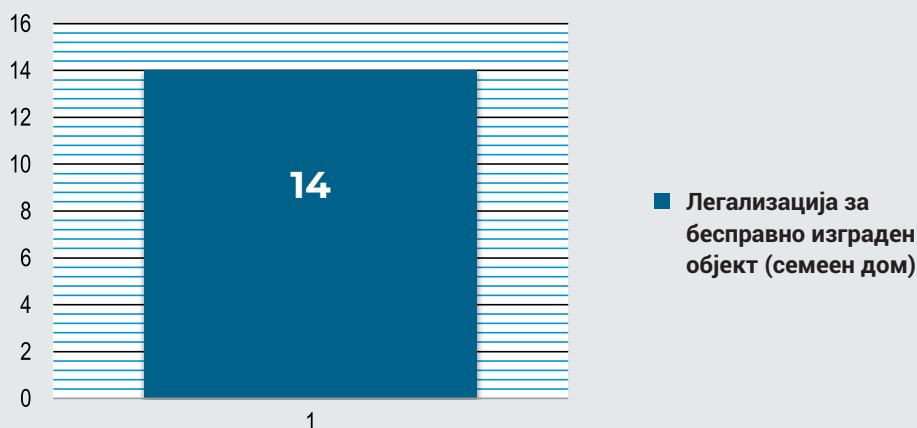
Поради ваквата состојба, Народниот правобранител до Владата на Република Македонија има доставено иницијатива за измена на Законот за вонпарнична постапка, со предлог да се утврди нова глава - Постапка за утврдување на време и место на раѓање од страна на надлежен суд, со што би се определил и рокот во кој судот ќе ја донесе одлуката, како и измена на Законот за матична евиденција, на начин што ќе се предвиди запишување врз основа на судска одлука.

Овој предлог Владата на Република Македонија го има прифатено и ги има задолжено Министерството за правда и Министерството за труд и социјална политика да преземат мерки за соодветна измена и дополнување на наведените законски прописи, истакнуваат од канцеларијата на Народниот правобранител.

Во иднина останува да се следи спроведувањето на иницијативата и нејзината имплементација преку Министерството за правда и Министерството за труд и социјална политика.

Табела број 6 - Домување

5. Домување

¹⁸Годишен извештај за степенот на обезбедувањето почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права 2017.

Во областа домување идентификувани и процесуирани се вкупно 14 случеви. Сите се однесуваат на остварувањето на правото на легализација на бесправно изграден објект (семеен дом).

Постапките за легализација на бесправно изградени објекти кои се решаваат на локално ниво од страна на општините се спроведуваат многу споро и истите траат прилично долго. Поради тоа до моментот на затварање на извештајот успешно решен е само 1 случај, останатите 13 се во процедура и за нив постапката сеуште трае.

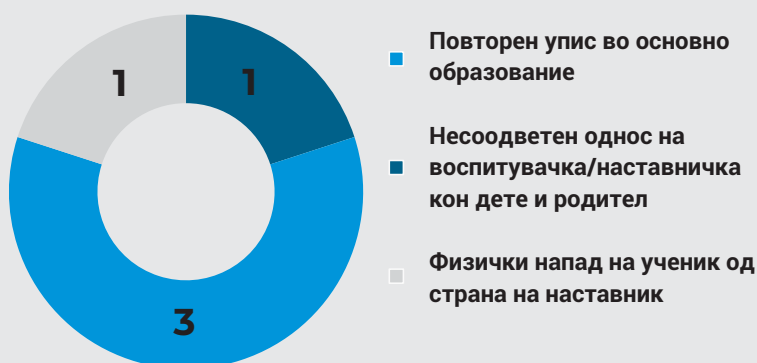
Оправданоста на интервенциите во оваа област беше лицата да ги искористат предвидените рокови за комплетирање на потребната документација, дополнување на истата (онаму каде што имаше потреба) и навремено доставување до општините. Одредени случаи кои беа отфрлени или за кои беше прекината постапката со доставување на навремена жалба истите се вратени во постапка, а за одредени случаи покренати се тужби пред Управниот суд во државата.

За областа домување интересен е да се спомене случајот *Јорданова и други против Бугарија (бр.25446/06)*, 24 април 2012 година. Овој случај е поврзан со Европската Конвенција за заштита на човековите права, посебно членовите 8, 13 и 14. Имено се работи за случај во кој 23 лица од ромска националност ја тужат државата за присилно иселување од нивните нелегално изградени домови во еден од кварталите во главниот град Софија.

За овој случај Европскиот суд за човекови права сметал дека доколку биде извршено решението за иселување на жалителите тоа би претставувало мешање во правото на почитување на домот. Судот нагласил дека член 8 од Конвенцијата не гарантира право да се добие дом, но дека од тој член може да произлезе обврска да се обезбеди засолниште на посебно ранливи лица, како жалителите кои биле Роми. Според Судот, домашните органи морале и требале да ја земат предвид неповолната положба на социјалната група на која припаѓале жалителите, на пример, да им помогнат на тие лица да им биде признаен статус на лица на кои им е потребен дом со што тие би ги исполнувале критериуми за да се пријават за социјални станови на еднакво рамниште со останатите граѓани. Судот нагласил дека бугарската држава ја имала таа можност потврдено во своите национални и регионални програми, но дека не биле преземени никакви практични мерки во таа насока во овој случај. Оттука, решението за иселување од 2005 година не било неопходно во демократско општество, иако било засновано на закон и служело за остварување на легитимна цел.

Табела број 7 - Образование

6. Образование

Во областа образование делувало е во вкупно 5 случаи од кои 3 се однесуваат на несоодветен однос на воспитувачка кон дете и родител во предучилишно воспитание и образование, 1 за повторно запишување во основно образование и 1 за физички напад врз ученик на час од страна на предметен наставник.

Случајот за физичко насилство е пријавен до Државниот просветен инспекторат. Од таму со допис¹⁹ известуваат дека постапиле односно извршиле инспекциски надзор во основното училиште ООУ „Гоце Делчев“ Штип. При инспекцискиот надзор констатирале дека за време на часот по физичко образование имало физички контакт помеѓу наставник и ученик, но не можеле да утврдат дали истиот бил со цел физички да се казни ученикот или пак станувало збор за допир без намера за нанесување на физичка повреда. Наспроти ова тврдењето на родителите и ученикот е дека физичкиот контакт бил со намера ученикот да се казни за наводно негово не примерно однесување.

Објаснувањето што го дава Државниот просветен инспекторат кој што констатира физички контакт, а не утврдува намера остава сомнеж дека тврдењето на родителите и ученикот е можно да е вистина и да се работи за дискриминација по етничка основа бидејќи ниту еден од другите ученици не-Роми не биле физички допрени од наставникот иако на часот заедно играле со фудбалската топка поради која настанал инцидентот.

Поврзано со ова, Народниот правобранител во годишниот извештај²⁰ за 2016 година констатира потреба од воспоставување на пријателски однос на релација ученик-наставник/професор, поголема посветеност на стручните служби и класните раководители за состојбите во нивните одделенија/класови и навремено пријавување и санкционирање на однесување кое е спротивно на најдобриот интерес на детето, а кое ги повредува неговите права преку психичко или физичко малтретирање/насилство.

За жал во следиот годишен извештај за 2017 година се истакнува дека се појавуваат зачестени случаи на несоодветен однос и физичко и психичко насилство врз дете во установите каде ги остварува своите права (детска градинка, училиште, установи за згрижување, па и во семејство), а исто така отсуствува волја кај одговорните лица за реално санкционирање на таквото однесување.

Во врска со случајот за повторен упис во основно училиште поради одбивање од страна на училиштето повторно да го запише ученикот кој што претходно го напуштил училиштето од страна на Народниот правобранител покрената е постапка и истата е во тек.

За вакви и слични случаи Народниот правобранител во годишниот извештај²¹ за 2017 година констатира потешкотии и попречување на децата во непречено остварување на правото на упис во основно и средно образование, необезбедување на превоз на ученици, како и следење на настава во несоодветни услови. Посебно изразува загриженост за појавите на сегрегирање на учениците по етничка основа при формирање на паралелки.

Поврзано со ова Народниот правобранител констатирал сегрегација на ромските деца при упис во прво одделение во основното училиште „Гоце Делчев“ - Штип, за што доставил укажување до директорката на училиштето и барање до Државниот просветен инспекторат за вршење на инспекциски надзор, по што со записник просветниот инспекторат ја потврдува точноста на наводите.

¹⁹Известување од Државен просветен инспекторат, бр.09-1415/2 од 10.11.2018 година.

²⁰Годишен извештај за степенот на обезбедувањето почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права 2016.

²¹Годишен извештај за степенот на обезбедувањето почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права 2017.

Поради сериозноста на случајот, особено поради тоа што директорката на училиштето наместо да преземе мерки доставила одговор во кој се повикала на барање на родителите од неромска припадност дека ќе ги отпишат децата од ова училиште доколку се врши ново распределување на учениците по паралелки, Народниот правобранител го информирал Градоначалникот на Општина Штип со препорака мерките и образовните политики на општината да се спроведуваат во насока на десегрегација во образованието, почитување на мултиетничноста и различностите.

Покрај ова препорачано е училиштата во иднина да спроведуваат активности меѓу учениците, со вклучување и на родителите заради подигнување на свеста и степенот за меѓуетничката интеграција и предностите на истата во образованието, но и во животот воопшто.

Исто така Народниот правобранител до Министерството за образование и наука доставил Мислење со предлог да се преземат мерки и активности во врска со можниот проблем со одлив на ученици Роми само во едно училиште или запишување во чисти паралелки.

За жал податоците од уписите во основното училиште „Гоце Делчев“–Штип покажуваат дека продолжува истата пракса на сегрегација на учениците Роми. Имено, во учебната 2017/18 година имало формирана една паралелка I-во 3 составена од вкупно 18 ученици, сите од ромска етничка припадност. Во учебната 2018/19 година повторно при уписите во прво одделение формирана е нова паралелка составена исклучиво од ученици Роми и покрај укажувањата од страна на Народниот правобранител и Државниот просветен инспекторат до директорката на училиштето и Градоначалникот на општината.

Друг проблем на кој реагира Народниот правобранител преку информација за состојбата со запишувањето на ромите во прво одделение и нивното распоредување по паралелки меѓу учениците од друга етничка припадност во учебната 2014/15 година е непочитување на реонизацијата за запишување во основно образование.

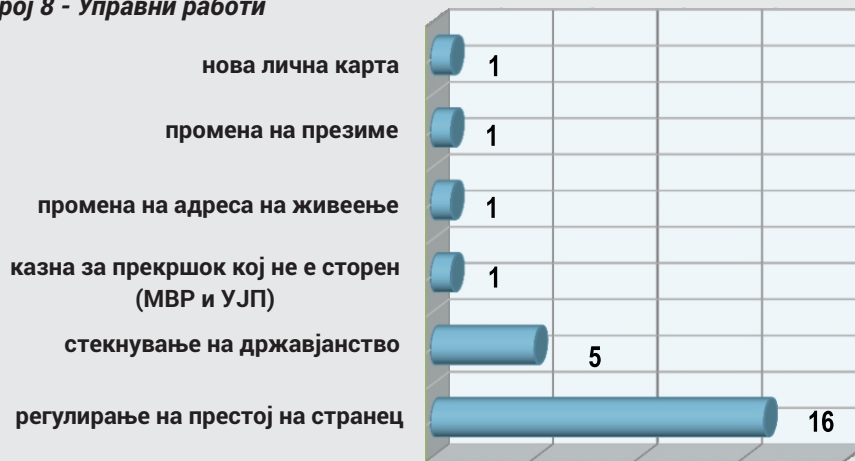
Во општините има Одлука за реонизација која не се спроведува доследно и подеднакво во сите основни училишта, па има случаи кога училишта на територија на една општина не ја почитуваат целосно или воопшто не ја почитуваат Одлуката при запишување на правчиња.

Во врска со ова Народниот правобранител препорачува да се почитува одлуката за реонизација од страна на сите основни училишта на подеднаква основа заради непречено остварување на правото на бесплатно и задолжително основно образование, како и преземање мерки од страна на локалните самоуправи во насока на ревидирање на постојните одлуки за реонизација со цел елиминирање на можноста за сегрегирани паралелки, односно училишта само со ученици од ромска заедница.

Исто така се предлага и поактивно дејствување на надлежните служби на локалните самоуправи, особено Комисиите за односи меѓу заедниците со цел креирање на политики кои ќе придонесат за подигнување на свеста на родителите и децата за меѓуетнички соживот, имплементирање на принципите на мултикултура, заедништво и толеранција и намалување на сегрегацијата кон учениците од ромската заедница во образованиот процес. Инспекторатот ја потврдува точноста на наводите.

8. Управни работи

Табела број 8 - Управни работи

Во оваа област постапувано е во вкупно 25 случаи. Најмногу интервенции се направени во врска со регулирањето на престој на странец односно во 16 случаи. Поддршка е дадена на 5 случаи во постапка за стекнување на македонско државјанство. Останатите 4 случаи се однесуваат на промена на презиме, промена на адреса на живеење, нова лична карта и казна за прекршок кој всушност не е направен.

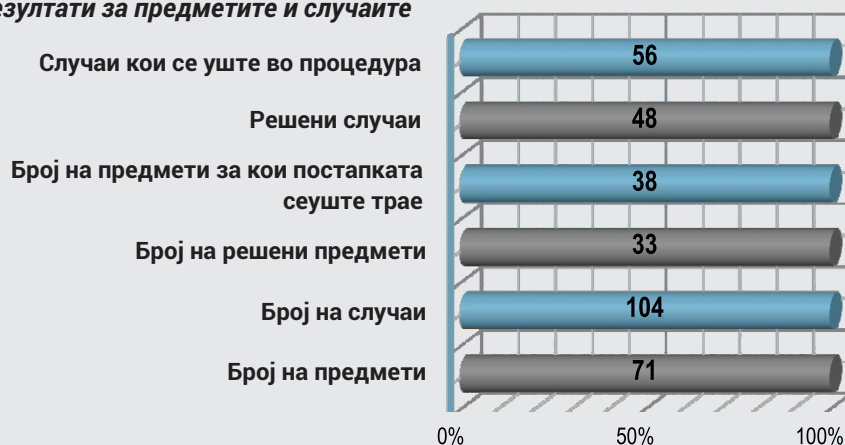
Вкупно решени се 13 случаи, од кои 12 се однесуваат на регулирањето на престој за странец и 1 случај за стекнување на државјанство. Останатите 12 случаи се во процедура сеуште.

Постапките за решените 13 случаи, најчесто беа иницирани заради потребата од семејно обединување или заради пријавување на новороденче.

Ниту еден од овие 25 случаи не е случај само заради остварување на едно право. Регулирањето на едно од горенаведените права во табелата е заради поврзаност со други постапки од погоре анализирани области (социјална и здравствена заштита, домување, матична евиденција и друго), а најмногу заради привајување на новороденче или постари и возрасни лица кои никогаш претходно не биле регистрирани во матичната книга на родените.

8. Резултати за предметите и случаите

Табела број 9 - Резултати за предметите и случаите

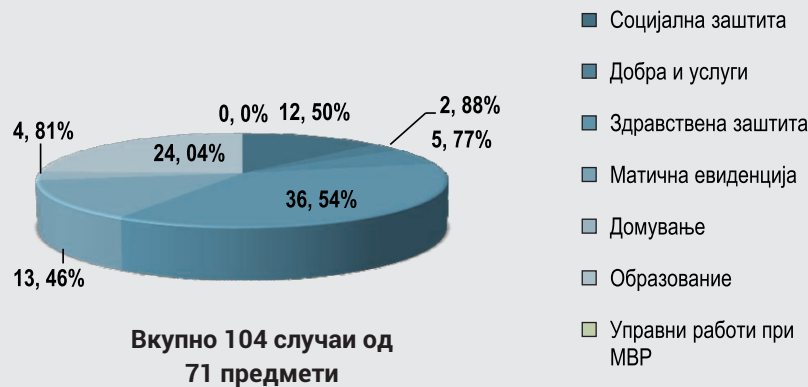
Во табела број 9 прикажан е вкупниот број на предмети, случаи, случаи кои се процесуирани, завршени и успешно решени и случаи кои се во процедура и за кои постапката сеуште трае.

Од вкупно 71 предмети успешно завршени се вкупно 33 односно 46,48%, а 38 односно 53,52% се предмети за кои постапката сеуште трае.

Што се однесува до бројот на случаи, од вкупно 104, успешно се решени вкупно 48, односно 46,15%, а 56, односно 53,85% се случаи кои се сеуште во процедура.

9. Сумирано вкупно по области

Табела број 10 - Сумирано вкупно по области

Сумирано по области на делување од вкупно 71 предмети, процесуирани се 104 случаи од кои:

- Матична евиденција – 38 случаи односно 36,54%;
- Управни работи при МВР – 25 случаи или 24,04%;
- Домување – 14 случаи односно 13,46%;
- Социјална заштита – 13 случаи или 12,50%;
- Здравствена заштита – 6 случаи односно 5,77%;
- Образование – 3 случаи односно 4,81%;
- Добра и услуги – 3 случаи или 2,88%.

Генерални состојби

- Во јавноста се забележуваат се повеќе и повеќе реакции и претставки кон надлежните институции;
- Системот за жал сеуште има многу слабости, а добар дел од граѓаните не се ни свесни дека на одреден начин се директно или индиректно дискриминирани;
- Нивото на свест за препознавање и заштита од дискриминација е сеуште на ниско ниво, посебно кај жртвите припадници на ромската заедница, а исто така се истакнува и одредено ниво на недоверба кон институциите и органите надлежни за санкционирање на сторителите односно оние кои дискриминираат;
- На терен идентификувани се вкупно 104 случаи за кои се отворени 71 предмети. Овие случаи идентификувани се на територијата на општините Прилеп, Кичево, Кочани, Штип, Куманово и Крива Паланка;
- Вкупниот број на предмети кои се идентификувани на терен се распоредени во 7 области на делување:
 - Социјална заштита;
 - Добра и услуги;
 - Здравствена заштита;
 - Матична евиденција;
 - Домување;
 - Образование;
 - Управни работи при Министерството за внатрешни работи.

Закони и стратегии

- Во анализирањето на домашната законска регулатива се констатира напредок во однос за заштита од дискриминација но и дека дел од законската регулатива прашањето на заштита од дискриминација воопшто го нема регулирано;
- Уставот на Република Македонија, еднаквоста и заштитата од дискриминација на граѓаните ја гарантира по повеќе основи вклучувајќи ја и етничката припадност;
- Во законот за домување изостанува регулацијата на принципот на недискриминација по етничка или било која друга основа. Правна заштита за граѓаните е обезбедена во законот за спречување и заштита од дискриминација;
- Во Законот за просторно и урбанистичко планирање никаде прецизно не е регулирано прашањето на недискриминација и еднаков третман по однос на темата и прашањата кои што ги регулира истиот;

- Како и во останатите гореспоменати закони така и во Закон за постапување со бесправно изградени објекти недостасува експлицитното регулирање на феноменот на дискриминација при имплементацијата и спроведувањето на законот од страна на надлежните институции.
- Во законот за матична евиденција од 2013 година до моментот направени се 4 измени и дополнувања. Заштитата од дискриминација при водењето на основните лични податоци на граѓаните во матичните книги по различни основи не е регулирана со ниту еден член од овој закон;
- Иста е ситуацијата и со законот за државјанство и останатите закони кои го регулираат правото на лична карта, патни исправи и правата кои се однесуваат на странците. Заштитата од дискриминација и во овие закони не е регулирана со ниту еден член односно нема одредби кои експлицитно ја гарантираат заштитата на граѓаните од дискриминација при остварувањето на некое од споменатите права;
- Во Стратегијата за Роми 2014-2020 нема посебен дел кој се однесува на социјалната заштита. Исто така не се опфатени и останатите прашања, како што се дискриминацијата, состојбите со жената Ромка и други теми кои беа покриени со претходната стратегија за Роми.

Социјална заштита

- Состојбата со децата на улица е алармантна. Во извештајот презентирани се податоци на Народниот правобранител од 2015 година согласно кој од вкупно 233 регистрирани деца на улица, 229 односно 98.2% се припадници на ромската заедница;
- Овие деца најчесто живеат со двајцата или само со еден родител. Родителите на овие деца се со многу низок степен на образование, поголем број се неписмени, а егзистенцијата на семејството зависи од примањата кои во најголем дел се од социјална парична помош, родителски додаток за дете или посебен додаток;
- Сите деца не се опфатени во образовниот процес. Дел од децата на улица се надвор од училишните клупи, поради проблемот со неевидентирање во матичната книга на родените, или пак од причина што ја надминале возраста за упис во прво одделение. Голем број од децата кои се запишани во образовниот процес, не го посетуваат редовно училиштето.

Добра и услуги

- Дискриминација во пристапот до добра и услуги по основ на етничка припадност, боја на кожа, гардероба, јазик и слично се почесто се појавува;
- Регистрирани се случаи на дискриминација во областа добра и услуги за што неодамна судот во Битола има донесено втора пресуда против базенот “Довлеџик” поради директна дискриминација и повреда на правото на еднаквост по етничка основа, боја на кожа и пол направена врз граѓани Роми.

Здравствена заштита

- Ромите имаат понеповолна здравствена состојба во однос на мнозинското население. Здравјето кај оваа популација се карактеризира, пред се, со повисока стапка на појава на хронични заболувања, како и пократок животен век за 10 години од останатото население;
- Постојат низа на бариери со кои се соочува ромското население во однос на пристапот до здравствените услуги;
- Скриена дискриминација во третманот на пациентите, неможност за плаќање на потребните здравствени услуги, оддалеченост на здравствените установи и недоволни знаења во однос на нивните здравствени права се дел од бариерите со кои се соочува ромското население;
- Овие пречки се директно поврзани со остварувањето на правото на здравствена заштита, меѓутоа уште повеќе претставуваат ризик-фактори за здравствената состојба на ромското население;
- Непостоењето на здравствена статистика сегрегирана по етничка припадност претставува дополнителен проблем за решавање на здравствените проблеми на ромското население;
- Патронажните сестри и ромските здравствени медијатори во недоволен обем вршат теренско откривање на невакцинирани деца Роми, како и едукација на родителите за значењето на вакцинацијата;
- Родителите Роми не добиваат здравствено едукативен материјал за детско здравје и вакцинација, иако речиси секоја година од Програмата за активна здравствена заштита на мајките и децата се одвојуваат средства за изработка и печатење на овој вид на материјал.

Матична евиденција

- Најголем број на случаи од терен се регистрирани во делот на матичната евиденција поврзано со прашањето за лицата кои не се запишани односно регистрирани во матичната евиденција;
- Во овој дел се идентификува системска пречка за што Владата на Република Македонија неодамна има прифатено иницијатива на Народниот правобранител за измени и дополнувања на два клучни закони, Законот за вонпарнична постапка и Законот за матична евиденција;
- Поврзано со ова, Народниот правобранител во годишниот извештај за 2017 година забележува дека се уште е присутен проблемот на пристап до права и ефикасна заштита за децата чие раѓање не е запишано во матичната книга на родените, со што овие деца се под постојан ризик од секаков аспект;
- Понатаму се констатира дека овие деца немаат пристап до правото на здравствена заштита, образование, социјална заштита и сл., а кога нивните родители поднесуваат барање за дополнителен упис во матичната книга на родени се соочуваат

со пречки поради неможност да ги достават потребните документи како доказ за утврдување на времето и местото на раѓање, со што се изложени на социјален и здравствен ризик, со сериозни последици по нивниот живот.

Образование

- Се констатираат потешкотии и попречување на децата во непречено остварување на правото на упис во основно и средно образование, необезбедување на превоз на ученици, како и следење на настава во несоодветни услови;
- Посебно се изразува загриженост за појавите на сегрегирање на учениците по етничка основа при формирање на паралелки, особено кога станува збор за учениците Роми;
- Поврзано со ова Народниот правобранител констатирал сегрегација на ромските деца при упис во прво одделение во основното училиште „Гоце Делчев“ - Штип, за што доставил укажување до директорката на училиштето и барање до Државниот просветен инспекторат за вршење на инспекциски надзор, по што со записник просветниот инспекторат ја потврдува точноста на наводите;
- За жал праксата на сегрегација по етничка основа продолжува. Во учебната 2018/19 година повторно при уписите во прво одделение формирана е нова паралелка составена исклучиво од ученици Роми и покрај укажувањата од страна на Народниот правобранител и Државниот просветен инспекторат до директорот на училиштето и Градоначалникот на општината;
- Друг проблем на кој реагира Народниот правобранител е непочитување на реонизацијата за запишување во основно образование што директно придонесува кон сегрегација;
- Од страна на Народниот правобранител во годишниот извештај за 2016 година се констатира потреба од воспоставување на пријателски однос на релација ученик-наставник/професор, поголема посветеност на стручните служби и класните раководители за состојбите во нивните одделенија/класови и навремено пријавување и санкционирање на однесување кое е спротивно на најдобриот интерес на детето, а кое ги повредува неговите права преку психичко или физичко малтретирање/насилство;
- Во следниот годишен извештај за 2017 година се појавуваат зачестени случаи на несоодветен однос и физичко и психичко насилство врз дете во установите каде ги остварува своите права (детска градинка, училиште, установи за згрижување, па и во семејство), а исто така отсуствува волја кај одговорните лица за реално санкционирање на таквото однесување.

Општи препораки

- Зајакнување и унапредување на системот за заштита од дискриминација;
- Подобра координација на националните механизми за спречување и заштита од дискриминација и промовирање на еднакви можности;
- Подигнување на јавната свест за препознавање на формите на дискриминација и промовирање на концептот на недискриминација и еднакви можности;
- Дополнителни мерки и активности (од државата и граѓанскиот сектор) за охрабрување и поддршка на жртвите од дискриминација за пријавување, барање на заштита и одговорност за сторителите;
- Во иднина да се работи на подигање на свеста на граѓаните за соживот и почитување на различностите и преземање на соодветни мерки, казни за сторителите - дискриминатори во насока на превенција и заштита од дискриминација;
- Дел од ромските граѓанските организации (посебно мрежата и подгрантистите на проектот) важно е да се профилираат и да работат на градење на нивните капацитети за континуирано следење на состојбите и соодветно да реагираат за одредени појави на дискриминација користејќи ги домашните и меѓународните инструменти и механизми што им се на располагање.

Законска регулатива и стратегии

- За надминување на констатираните состојби во врска со дискриминацијата кон ромските деца и воопшто, неопходно е домашната законската регулатива побрзо да се хармонизира односно усогласи со меѓународното право и обврските кои што државата ги има прифатено преку потпишувањето и ратификацијата на бројни меѓународни документи на Обединетите Нации, Советот на Европа и други организации и институции;
- Измени и дополнување со цел регулирање на прашањето и заштита од дискриминација се предлагаат во следниве закони:
 - Законот за домување;
 - Законот за просторно и урбанистичко планирање;
 - Закон за постапување со бесправно изградени објекти;
 - Законот за семејството;
 - Законот за матична евиденција;
 - Законот за државјанство и останатите закони кои го регулираат правото на лична карта, патни исправи и правата кои се однесуваат на странците.

- Да се подобри имплементацијата на националните политики и стратешките документи поврзани со темата;
- Во иднина доколку се изработува нова Стратегија за Роми да се предвиди посебен дел кој ќе се однесува на социјалната заштита и да се опфатат останатите прашања, како што се дискриминацијата, состојбите со жената ромка и друго.

Социјална заштита

- Државата да преземе итни мерки за намалување на бројот на деца на улица;
- Да се направат напори за вклучување во образовниот процес на оние деца кои се на улица, а не одат во училиште. За тие кои што посетуваат настава, да се обезбеди дополнителна поддршка со цел истите да се задржат и редовно да ја следат наставата во воспитно-образовниот систем;
- Континуирано да се следи појавата на деца на улица, да се подобри начинот на водење евиденција и ажурирање на податоците од страна на центрите за социјална работа и да се одржуваат континуирани средби и работа со семејствата на децата на улица како и превентивни мерки за да се спречи деца од ризични семејства да станат деца на улица;
- Да се преземат мерки за остварување на сите права на оваа категорија на деца на улица, особено во поглед на уписите во матичната книга на родени, здравствената заштита и правото на образование како и поголема ангажираност на единиците на локална самоуправа, со цел да водат грижа за социјалните проблеми на населението, а посебно за заштита и остварување на правата на категоријата деца на улица.

Здравствена заштита

- Да се преземат мерки за подобрување на здравствената состојба на ромското население преку отстранување на идентификуваните бариери (пристап до задолжително здравствено осигурување, пристап до здравствени услуги, скриена дискриминација и друго);
- Мерки за едукација на ромското население за нивните здравствени права;
- Подигнување на свеста кај ромското население за редовни здравствени прегледи и контроли;
- Сензибилизација на медицинскиот персонал за работа со ромското население во поглед на обезбедувањето на здравствена заштита и здравствени услуги;
- Водење на здравствена статистика по етничка припадност;
- Поредовни посети на терен од страна на патронажните сестри и ромските здравствени медијатори за идентификување на невакцинирани деца Роми, како и едукација на родителите за значењето на вакцинацијата;
- Здравствено едукативен материјал за родителите Роми за превенција и заштита на детското здравје како што е предвидено во Програмата за активна здравствена заштита на мајките и децата.

Матична евиденција

- Државата да најде соодветен начин за надминување на проблемот на пристап до права и ефикасна заштита за децата чие раѓање не е запишано во матичната книга на родените;
- Владата на Република Македонија да ја реализира неодамна прифатената иницијатива на Народниот правобранител за измени и дополнувања на двата клучни закони, Законот за вонпарнична постапка и Законот за матична евиденција;
- Да се следи реализацијата на прифатената иницијатива за законски измени со цел олеснување на процесот на регистрација на нерегистрирани лица во матичната книга на родени.

Образование

- Да се следи имплементацијата на препораките од направената анализа за надминување на состојбата за децата кои се на училишна возраст, а не се вклучени во образовниот процес по основ на возраст, пол, етничка припадност и попреченост;
- Државата и општините да преземат мерки за спречување на сегрегација по етничка основа при упис и во текот на наставата во основните и средните училишта;
- Да се почитува одлуката за реонизација од страна на сите основни училишта заради непречено остварување на правото на бесплатно и задолжително основно образование;
- Да се преземат мерки од страна на локалните самоуправи во насока на ревидирање на постојните одлуки за реонизација со цел елиминирање на можноста за сегрегирани паралелки, односно училишта само со ученици од Роми;
- Да се следи имплементацијата на препораките од направената анализа за надминување на сегрегацијата на децата во специјалните и редовните училиштата;
- Да се преземат мерки за сензибилизирање на вработените во основните и средните училишта за случаи на дискриминација, особено во мулти-етнички средини;
- Да се реализираат активности за воспоставување на пријателски однос на релација ученик-наставник/професор, поголема посветеност на стручните служби и класните раководители за состојбите во нивните одделенија/класови и навремено пријавување и санкционирање на однесување кое е спротивно на најдобриот интерес на детето, а кое ги повредува неговите права преку психичко или физичко малтретирање/насилство;
- Училиштата да спроведуваат активности меѓу учениците, со вклучување и на родителите заради подигнување на свеста и степенот за меѓуетничката интеграција и предностите на истата во образованието;
- Исто така се предлага и поактивно дејствување на надлежните служби на локалните самоуправи, особено Комисиите за односи меѓу заедниците со цел креирање на политики кои ќе придонесат за подигнување на свеста на родителите и децата за меѓуетнички соживот.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Агенција за остварување на правата за заедниците, <http://aopz.gov.mk/>;
2. Годишен извештај за степенот на обезбедувањето почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права 2017, Народен правобранител, Скопје, март, 2018 година. Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2017/GI-2017.pdf>;
3. Годишен извештај за степенот на обезбедувањето почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права 2016, Народен правобранител, Скопје, март, 2017 година. Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2016/GI-2016.pdf>;
4. Директива на Советот 2000/43/ЕС за еднаков третман на лицата без разлика на нивното расно или етничко потекло, од 29 јуни 2000 год. Достапно на: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000L0043>;
5. Драган Дурмич против Република Србија и Црна Гора CERD/C/68/D/29/2003, 8 март 2006 година, мислење на Комитетот за елиминација на расната дискриминација (CERD). Достапно на: http://www.minoritycentre.org/sites/default/files/cerd_serbia_29-2003.pdf;
6. Европска Конвенција за заштита на човековите права и Протокол 12 кон ЕКЧП. Достапно на: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_MKD.pdf;
7. Европска социјална повелба. Достапно на: <https://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter>;
8. Закон за спречување и заштита од дискриминација, Службен весник на РМ, бр.50/2010, бр.44/2014, 150/2015, 177/2015, 31/2016 и 21/2018 година. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=4846>;
9. Закон за заштита на децата, Службен весник на РМ, бр.23/2013, 12/2014, 44/2014, 144/2014, 10/2015, 25/2015, 150/2015, 192/2015, 27/2016, 163/2017 и 21/2018. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=6503>;
10. Закон за домување, Службен весник на РМ, бр.99/2009, 57/2010, 36/2011, 54/2011, 13/2012, 38/2012, 55/2013, 163/2013, 42/2014, 199/2014, 146/2015 и 31/2016. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=4647>;
11. Закон за просторно и урбанистичко планирање, Службен весник на РМ, бр.199/2014, 42/2014, 44/2015, 193/2015, 31/2016 и 163/2016. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=7225>;
12. Закон за постапување со бесправно изградени објекти, Службен весник на РМ, бр.23/2011, 54/2011, 155/2012, 72/2013, 44/2014, 115/2014, 199/2014, 124/2015, 129/2015, 217/2015, 31/2016 и 190/2017. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=5488>;
13. Закон за социјална заштита, Службен весник на РМ, бр.79/2009, 36/2011, 51/2011, 166/2012, 15/2013, 79/2013, 148/2013, 164/2013, 187/2013, 38/2014, 44/2014, 116/2014, 180/2014, 33/2015, 72/2015, 104/2015, 150/2015, 173/2015, 192/2015, 30/2016, 163/2017 и 51/2018. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=4642>;

14. Закон за семејството, Службен весник на РМ, бр.80/1992, 9/1996, 38/2004, 83/2004, 33/2006, 84/2008, 67/2010, 156/2010, 39/2012, 44/2012, 38/2014, 115/2014, 153/2014, 104/2015 и 150/2015. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=500>;
15. Закон за здравствената заштита, Службен весник на РМ, бр.43/2012, 145/2012, 10/2013, 87/2013, 164/2013, 39/2014, 43/2014, 188/2014, 10/2015, 61/2015, 154/2015, 192/2015, 17/2016 и 37/2016. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=6286>;
16. Закон за јавно здравје, Службен весник на РМ, бр.22/2010, 136/2011, 144/2014, 149/2015 и 37/2016. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=4796>;
17. Закон за заштита на правата на пациентите, Службен весник на РМ, бр.82/2008, 12/2009, 53/2011 и 150/2015. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=805>;
18. Закон за основното образование, Службен весник на РМ, бр.103/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 6/2012, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=829>;
19. Закон за средното образование, Службен весник на РМ, бр.44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 52/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=470>;
20. Закон за високото образование, Службен весник на РМ, бр.35/2008, 103/2008, 26/2009, 83/2009, 99/2009, 115/2010, 17/2011, 51/2011, 123/2012, 15/2013, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 130/2014, 10/2015, 20/2015, 98/2015, 145/2015, 154/2015, 30/2016, 120/2016 и 127/2016. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=799>;
21. Закон за матична евиденција, Службен весник на РМ, бр.08/1995, 38/2002, 66/2007, 98/2008, 67/2009, 13/2013, 43/2014, 148/2015 и 27/2016. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=452>;
22. Закон за државјанството на Република Македонија, Службен весник на РМ, бр.67/1992, 08/2004, 45/2004, 98/2008, 158/2011 и 55/2016. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=503>;
23. Закон за личната карта, Службен весник на РМ, бр.08/1995, 38/2002, 16/2004, 12/2005, 19/2007, 10/2010, 51/2011, 13/2012, 166/2012, 25/2013, 154/2015 и 55/2016. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=441>;
24. Закон за патните исправи на државјаните на Република Македонија, Службен весник на РМ, бр.67/1992, 20/2003, 46/2004, 73/2004, 19/2007, 84/2008, 51/2011, 135/2011, 154/2015 и 55/2016. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=522>;
25. Закон за странците, Службен весник на РМ, бр.35/2006, 66/2007, 117/2008, 92/2009, 156/2010, 158/2011, 84/2012, 13/2013, 147/2013 и 148/2015. Достапно на: <http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=663>;
26. Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените, ЕСЕ – здравјето на Ромите. Достапно на: <http://www.esem.org.mk/index.php/sto-rabotime/10-voved/88-zdravjeto-na-romite.html>

27. Информацијата за состојбата на децата на улица во Република Македонија, Скопје, февруари 2015 година, Народниот правобранител. Достапно на: <http://ombudsman.mk/upload/documents/2015/Predmetno%20rabotenje-Infomacii/Infomacija-Deca%20na%20ulica.pdf>;
28. Извештај од спроведен мониторинг на програмската и буџетската имплементација на програмата за активна здравствена заштита на мајките и децата за 2016 година, Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените, ЕСЕ. Достапно на: <http://www.esem.org.mk/pdf/Publikacii/2018/%D0%97%D0%B0%D1%88%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%B0%D1%98%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5%20%D0%B8%20%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B0%D1%82%D0%B0%202016.pdf>;
29. Јорданова и други против Бугарија, бр. 25446/06, 24 април 2012 година, Европски суд за човекови права. Достапно на: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-110449>;
30. Конвенција за правата на детето. Достапно на: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>;
31. Конвенција за заштита од дискриминација во образованието (Конвенција на УНЕСКО). Достапно на: <http://www.csie.org.uk/inclusion/unesco-discrimination-education.shtml>;
32. Комисија за заштита од дискриминација. Достапно на: www.kdz.mk;
33. Меѓународна Конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација. Достапно на: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx>;
34. Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права. Достапно на: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/cescr.aspx>;
35. Меѓународен пакт за граѓанските и политичките права на човекот и граѓанинот. Достапно на: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>;
36. Министерство за труд и социјална политика, <http://www.mtsp.gov.mk/>;
37. Министерство за образование и наука, <http://www.mon.gov.mk/index.php>;
38. Министерство за правда, <http://www.pravda.gov.mk/>;
39. Министерство за внатрешни работи, <https://mvr.gov.mk/default>;
40. Министерство за здравство, <http://zdravstvo.gov.mk/>;
41. Министерство за локална самоуправа, <http://www.mls.gov.mk/>;
42. Министерство за култура, <http://www.kultura.gov.mk/>;
43. Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2016-2020. Достапно на: http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/dokumenti/7.7_Strategija%20za%20ednakvost%20i%20nediskriminacija.pdf;
44. Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија (ревидирана 2010-2020 година). Достапно на: http://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/revidirana_str_siromastija.pdf;
45. Народен правобранител. Достапно на: <http://ombudsman.mk/>;
46. Прирачник за спречување и заштита од дискриминација во воспитно-образовниот систем. Достапно на: [http://static.nationalromacentrum.org/pdf/obrazovanie\(2\).pdf](http://static.nationalromacentrum.org/pdf/obrazovanie(2).pdf);
47. Програма за остварување на социјалната заштита за 2015 година (Сл.Весник на РМ 202/2014);

48. Рамковна Конвенција за заштита на националните малцинства. Достапно на: <https://www.coe.int/en/web/minorities>;
49. Стратегија за ромите во Република Македонија 2014 - 2020. Достапно на: <http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/Strategija%20za%20Romite%20vo%20RM%202014-2020.pdf>;
50. Секретаријатот за спроведување на Охридскиот договор, <http://www.siofa.gov.mk/mk/>;
51. Универзална декларација за човекови права. Достапно на: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>;
52. Устав на Република Македонија. Достапно на: <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspх>;
53. Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците (орган во состав на Министерството за образование и наука), <http://www.mon.gov.mk/index.php/ministerstvo-meni/organi-mon>;
54. Управа за афирмирање и унапредување на културата на припадниците на заедниците во Република Македонија (орган во состав на Министерството за култура), <http://www.kultura.gov.mk/index.php/minister/sektori>;

